LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:06 Pagina 1

KVLO

www.kvlo.nl

KONINKLIJKE VERENIGING VAN LERAREN LICHAMELIJKE OPVOEDING

LICHAMELIJKE OPVOEDING

3

Jaargang 95

2 MRT. 2007

TOPIC: HERZIENING TWEEDE FASE

TIK-EN AFGOOISPELEN

PROGRAMMASCHETS ‘SPORTIEVE SCHOOL’

INSCHRIJVING STUDIEDAG BSM

Bol van ideeën

De nieuwe catalogus bewegingsonderwijs

Vraag vandaag nog uw persoonlijk exemplaar, en blijf op de hoogte van de laatste nieuwe trends in uw vakgebied. Gratis te verkrijgen via **www.janssen-fritsen.nl of bel: 0492 - 53 09 30**

Janssen-Fritsen Nederland b.v. - Rakthof 14 - 5709 EK - Helmond
telefoon 0492 - 53 09 30 fax 0492 - 51 19 68
e-mail: info@janssen-fritsen.nl

janssen • fritsen
van educatie tot wereldprestatie

KVLO webkring

INHOUD

TOPIC

HERZIENING TWEEDE FASE

Na de onderbouw is per 1 augustus 2007 de bovenbouw aan de beurt voor een restyling. Binnen tien jaar wordt de boel weer op zijn kop gezet. Of is dat te kort door de bocht? Waarom is de tweede fase destijds eigenlijk ingevoerd? En functioneert de bovenbouw nu slecht? Wordt de rol van LO anders? Voor het examenvak wordt de naamgeving in ieder geval wel veranderd. In het eerste artikel legt Hans Dijkhoff uit wat de aanleiding tot invoering van de tweede fase is geweest en welke aanpassingen er zijn in de eindtermen. Berend Brouwer gaat vervolgens in op de implicaties voor LO. In het derde theorieartikel wordt getoond hoe met een PTA kan worden gewerkt en welke soorten je kunt hanteren. In het laatste theorieartikel van de hand van Eric Swinkels staan de netwerken die er reeds zijn voor BSM-scholen. In het praktijkdeel vindt u een voorbeeld uitgewerkt over coachende leerlingen.

06 | DE AANGEPASTE TWEEDE FASE PER 1 AUGUSTUS 2007 *Hans Dijkhoff*

10 | VERANDERINGEN IN DE TWEEDE FASE VOOR LO *Berend Brouwer*

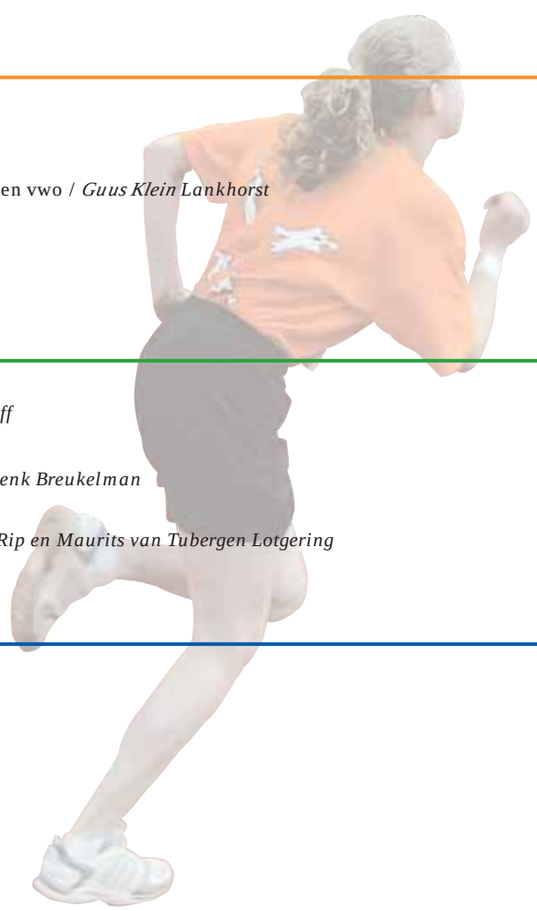
14 | EEN PTA VOOR LO *Berend Brouwer*

20 | COACHEN BIJ ATLETIEK *Koen Anthoni en Hans Dijkhoff*

EN VERDER

38 | Leuke linken leggen / *Edwin Timmers*

42 | Studiedag bewegen, sport en maatschappij in havo en vwo / *Guus Klein Lankhorst*

PRAKTIJK

20 | Coachen bij atletiek / *Koen Anthoni en Hans Dijkhoff*

24 | Tik- en afgooispelen, toetje of hoofdgerecht? (1) / *Henk Breukelman*

29 | Kennismaken met badminton / *Chris Mooij, Paula Rip en Maurits van Tubergen Lotgering*

RUBRIEKEN

05 | Eerste pagina
13 | Afdelingen/agenda
18 | De IRP-praktijk
44 | Ter discussie
46 | Laatste pagina

Coverfoto: Anita Riemersma

Professionele coaching- en analysesoftware
en de bijbehorende hardware.

Science, géén fiction

Video in de les, Video in mijn les?

Kost mij dat niet te veel tijd? Kunnen leerlingen zelfstandig met video werken? Hoe oud moet je zijn voor effectieve video feedback? Waarom zou ik dat in mijn lessen doen? Kan ik ook voorbeelden afspelen? Mijn school kan dat nooit betalen! Kan ik plaatjes en tekeningen over de video heen leggen? Hoef ik nooit meer een tape heen en weer te spoelen? Kan ik elk moment van de les achteraf vastleggen?

Kan ik gelijktijdig opnames maken en afspelen???
Dus ik kan met één leerling kijken terwijl de anderen door oefenen en opgenomen worden...en dát zie ik dan ook? Altijd? Dat geloof ik niet.

siliconCOACH timeWARP 2
Dat is misschien wel handig

Neem contact op.

Distrubutie Nederland, België en Duitsland: Visualcoach, Karolusgulden 20, 2353TA Leiderdorp
servicelijn: +316 41767989, info@visualcoach.nl, www.visualcoach.nl

WWW.VISUALCOACH.NL

Lancyr Elswout
assurantiën & financiën
nvat lid

KVLO

Collectief ziektekosten

KVLO pakket polis

[• auto • woonhuis • aansprakelijkheid • caravan • doorlopende reis • etc, etc.]

Met hoge kortingen voor KVLO-leden • Ga naar: **www.KVLOverzekeringen.nl**

Contactpersonen: Willem Broertjes & Eveline Balk
wbroertjes@elswoutgroep.nl & ebalk@elswoutgroep.nl

avéro | achmea

Lancyr Elswout
Zijlweg 314
2015 CP Haarlem
Postbus 2121
2002 CC Haarlem

Telefoon 023 - 751 00 00
Fax 023 - 751 00 01
E-mail info@elswoutgroep.nl
Internet www.elswoutgroep.nl
K.v.K. nr. 34170831

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:06 Pagina 5

COLOFON

Redactie:
Hans Dijkhoff *(hoofdredacteur)*
Jacqueline Tangelder *(redactiemedewerkster)*
Redactieraad:
Harry Stegeman (vz), Hilde Bax, Henk Breukelman, Marianne van Bussel-Schippers, Bert Boetes, Lars Borghouts, Danny van Dijk, Ernst Hart, Maarten Massink, Chris Mooij, Eric Pardon, Jorg Radstake.
Redactieadres: KVLO, Postbus 398, 3700 AJ Zeist, e-mail: redactie@kvlo.nl
Abonnement Lichamelijke Opvoeding: Jaarabonnement € 55,- (buitenland € 80,-) Losse nummers € 3,- (excl. verzendkosten)
Handelsadvertenties: Bureau Van Vliet BV, Passage 13-21, Postbus 20, 2040 AA Zandvoort, fax: 023 571 7680 e-mail: zandvoort@bureauvanvliet.com www.bureauvanvliet.com
Verschijningsdata 2007: 19 jan., 9 feb., 2 maart, 30 maart, 27 april, 18 mei, 15 juni, 6 juli, 24 aug., 14 sep., 5 okt., 26 okt., 16 nov., 7 dec.
Druk: Drukkerij Giethoorn Ten Brink, Postbus 41, 7940 AA Meppel. Tel.: 052 285 5111.
Vormgeving: FIZZ new media solutions, Stationsweg 44a, 7941 HC Meppel. Tel.: 052 224 6162.
DTP: Jan Ottens, Drukkerij Giethoorn Ten Brink.
Aanbieding en plaatsing van teksten en foto's houdt tevens mogelijk gebruik op de KVLO-website in, uiteraard met vermelding van auteur en fotograaf. Overname van artikelen is alleen toegestaan met bronvermelding en na goedkeuring van de auteur. De redactie is verantwoordelijk voor de samenstelling. Niet alle artikelen behoeven de (volledige) instemming van de redactie te hebben. Mededelingen vanwege de vereniging en artikelen, die het beleid van de vereniging raken, zijn voor verantwoordelijkheid van het hoofdbestuur.
Dagelijks bestuur KVLO:
G. van Driel, voorzitter
mw. drs. B. Zandstra, secretaris
mw M. G. van Bussel-Schippers, penningmeester
e-mail: bestuur@kvlo.nl
Ledenadministratie: abonnementen en personeelsadvertenties: KVLO, Postbus 398, 3700 AJ Zeist. fax: 030 691 2810
e-mail: ledenadm@kvlo.nl
site: www.kvlo.nl Opzeggingen dienen aangetekend te geschieden vóór 1 december van het lopende jaar (kandidaatleden vóór 1 augustus). De opzeggingen worden door de KVLO bevestigd. Contributie KVLO: zie de website of neem contact op met onze ledenadministratie
ISSN-nummer: 0024-2810
Telefoon: ledenadministratie 030 693 7676, algemeen 030 692 0847.
Secretariaat Thomas Groepering: Drs F. Huijboom, P. Potterstraat 26, 5143 GX Waalwijk, tel.: 041 633 3022, e-mail: fred.huijboom@wxs.nl
Bezoekadres: Zinzendorflaan 9.
e-mail: irp@kvlo.nl
De afdeling rechtspositie is dagelijks bereikbaar van 12.30 tot 16.30 uur 030 693 7678

EERSTE PAGINA
DOOR GERT VAN DRIEL

REGISTERLERAAR, TROTS OF PLICHT?

Ingesloten bij dit nummer van de *Lichamelijke Opvoeding* vindt u een flyer met het Reglement KVLO-Registratie. Met het aannemen van het reglement tijdens de wintervergadering is het mogelijk geworden in te schrijven in het register van leraren lichamelijke opvoeding. Het hoofdbestuur wil met deze flyer de mogelijkheid tot registratie nadrukkelijk bij alle leden onder de aandacht brengen en hoopt dat velen positief zullen reageren en gebruik gaan maken van de geboden mogelijkheid.
Binnen de beroepsgroep van leraren zijn wij de eerste grote vakvereniging die haar leden deze gelegenheid biedt. Binnen andere beroepsgroepen is het inmiddels een geaccepteerd feit dat de beroepsgroep zelf toeziet op de kwaliteit van de leden die werkzaam zijn in het beroep. Zo bestaat voor de medische en paramedische beroepen de wet BIG (Beroepen in de Gezondheidszorg), waarin geregeld is dat beroepsbeoefenaren moeten voldoen aan een startkwalificatie om te mogen intreden in het beroep en vervolgens verplicht zijn om de bekwaamheid via jaarlijkse scholing te onderhouden.
Voor het onderwijs bestaat geen wettelijke verplichting. Wel is bij het inwerking treden van de wet BIO (Beroepen in het Onderwijs), vanaf september 2006, het bevoegd gezag van een school verplicht om voor alle leraren een bekwaamheidsdossier aan te leggen. Deze verplichting betekent dat de school gecontroleerd zal worden op het feit dat elke leraar die daar werkzaam is, bezitter is van een bewijs van bekwaamheid om het beroep van leraar uit te mogen oefenen, lees: bevoegd is. Maar ook dat sprake is van een regelmatig onderhoud van deze bekwaamheid.
Op zich een vanzelfsprekende zaak.
Immers daar waar je bij de gang naar het ziekenhuis gegarandeerd wil zien dat je daar de beste behandeling krijgt die er op dat moment voorhanden is, zo moeten ouders en leerlingen er vanuit kunnen gaan dat bij de verplichte gang naar school op een veilige en kwalitatief hoogstaande manier met leerlingen wordt omgegaan.
Dit geldt des te meer bij een risicoactiviteit als het leren bewegen. Om goed bewegingsonderwijs te geven wordt gezocht naar de grenzen van het kennen en kunnen van leerlingen. Om dat verantwoord en zorgvuldig te kunnen doen zal de lesgever goed moet weten wat hij doet en waar de risico's liggen. En zeker wat hij moet doen wanneer, onvermijdelijk, er een keer een ongeluk gebeurt. Ouders en leerlingen mogen hierin de grootst mogelijke zorgvuldigheid van de school en al het personeel verwachten.
Daarin past het niet er vanuit te gaan dat wie eenmaal bevoegd is ook altijd bekwaam zal blijven. Bekwaamheid vraagt om systematisch onderhoud door middel van scholing. Met het instellen van dit beroepsregister kunnen wij met elkaar als beroepsgroep laten zien dat het ons ernst is met deze eis tot zorgvuldigheid. Ernst van de beroepsgroep om te streven naar kwaliteitsvol en veilig bewegingsonderwijs.
Dat zal zeker niet vanzelf gaan; met het openstellen van het register zijn wij er niet.
Ook op de scholen zal het tot de goede gewoonten van het beroep moeten gaan behoren om regelmatig aan her- en bijscholing te doen. Nog te veel wordt dit gezien als een hobby van de fanatiekeling. En zeker in deze tijd van lesuren tellen zal op veel scholen elk verzoek om studieverlof stuiten op verzet van de directie.
Toch zal binnen de school hiervoor een oplossing gevonden moeten worden. De inschrijving in het register van leraren lichamelijke opvoeding biedt de mogelijkheid de trots van het beroep verder vorm te kunnen geven. Wij hopen dat velen deze mogelijkheid aan zullen grijpen.
Meer info: *www.kvlo.nl/scholing/registratie.*

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 6

DE AANGEPASTE TWEEDE FASE PER 1 AUGUSTUS 2007

De tweede fase is in 1998 ingevoerd. Het meest in het oog springende was de invoering van het studiehuis. Daarvoor moest in de scholen ook daadwerkelijk worden verbouwd. Ook deden nieuwe vakken hun intrede, zoals LO2. Wat was de aanleiding om de tweede fase in te voeren, waarom de veranderingen per 1 augustus 2007 en wat betekent dat voor LO? ***Door: Hans Dijkhoff***

In 1998 zijn de eerste scholen van start gegaan met de invoering van de tweede fase. Wat waren nu eigenlijk de doelstellingen om tot veranderingen in de tweede fase te komen?
In feite gaat het om slechts één hoofddoel: een kwaliteitsverbetering van het onderwijs in de bovenbouw van havo en vwo.
De vraag of dat daadwerkelijk is gelukt, wordt in het kader van de bedoeling van dit artikel niet beantwoord.

DRIE DOELSTELLINGEN

De kwaliteitsverbetering heeft in de eerste plaats ten doel een betere aansluiting van havo en vwo op het hoger onderwijs te realiseren; daarvoor is (tweede doelstelling) een modernisering van het onderwijsprogramma in de bovenbouw havo en vwo noodzakelijk.
Daarnaast wordt een derde, afgeleide, doelstelling genoemd: namelijk het scheppen van meer ruimte voor scholen in de keuze van werkvormen in het kader van het vergroten van de autonomie van scholen.

Allerlei veranderingen die met de vernieuwingsoperatie van de tweede fase op gang zijn gebracht, zijn bedoeld om de genoemde doelstellingen tot realiteit te maken. Genoemd kunnen worden:

- nieuwe (examen)programma's met een beter evenwicht tussen kennis, inzicht én vaardigheden
- een voor alle leerlingen breder programma
- onderwijsprogramma's in de vorm van profielen
- meer aandacht voor zelfstandig leren
- meer rekening houden met verschillen tussen leerlingen
- een adequatere selectie en determinatie, studielastbenadering
- meer aandacht voor loopbaanoriëntatie et cetera.

Door al deze elementen zou een toename verwacht mogen worden van het rendement en de effectiviteit: een voor het leerrendement adequatere inrichting van de bovenbouw van havo en vwo en een verbeterde doorstroom naar en toerusting voor het hoger onderwijs.
De meest in het oog springende verandering daarvoor was de invoering van het studiehuis.

SIGNALEN

Onder andere door middel van peilingen en schoolbezoeken is door het Tweede Fase Adviespunt en de Inspectie vanaf de start het invoeringsproces nauwlettend gevolgd.
De signalen uit die onderzoeken hebben mede geleid tot de voorgenomen aanpassingen per 2007.
Vrij snel na de invoering van de tweede fase klonken kritische geluiden, met name op de uitvoeringscomplicaties. Leerlingen klaagden over een overladen programma, docenten meldden een fors toegenomen werkdruk en in bepaalde gevallen een moeilijk uitvoerbaar programma, schoolleiders bekritiseerden de organisatielast.
Voor de verschillende actoren in en rond de tweede fase verschilt de term 'Tweede Fase' van lading of inhoud: voor de leerling zal het begrip veelal een andere betekenis hebben dan voor de docent, de ouder of de schoolleider. En instellingen als de vakinhoudelijke verenigingen (zoals bijvoorbeeld de KVLO), de landelijke ondersteunende instellingen, de uitgeverijen en het hoger onderwijs kennen elk hun eigen accenten in het denken over de tweede fase.

GECOMPLICEERD

De tweede fase kan 'gecompliceerd' genoemd worden. Gecompliceerd in het opzicht dat er meer dan onder de Mammoetwet wordt voorgeschreven wat de inhoud van vakken is en hoe de toetsing en weging van vakonderdelen moet plaats-

vinden. En ook in het opzicht dat er heel- en deelvakken bestaan, dat de leerling moet voldoen aan de eisen in het gemeenschappelijk deel, profieldeel en vrij deel om een diploma te bemachtigen, dat er een slaag/zakregeling is die laat meewegen op welke plek het vak in het profiel staat. Ook ingewikkeld doordat *onderweg de spelregels zijn veranderd*: bij de aanvang van de tweede fase was nog niet op alle gebieden regelgeving rond en de twee forse rondes verlichtingsmaatregelen en allerlei kleinere tussentijdse ingrepen maken het moeilijk overzicht te houden en vast te houden wat wel en niet mag en wat wel en niet moet.

Met de tweede fase kwamen er enkele nieuwe vakken. Zo kwam er ANW, CKV1, management en organisatie (M&O) als een hedendaagse invulling van een algemeen vormend bedrijfseconomisch vak in plaats van zijn boekhoudkundige voorloper. Filosofie bestond al als vwo-programma, met de tweede fase kwam er ook een havo-programma. Informatica kwam er op zowel het havo als het vwo, net zoals een meer theoretisch programma voor beweging (LO2).

Informatica wordt door veel scholen aangeboden (het wordt door circa 12% van de havo- en vwo-leerlingen gekozen), LO2 komt op het vwo haast niet voor (0-1%) en wordt door 3% van de havo-leerlingen gekozen[1].
Er werden met de tweede fase dus nieuwe vakken geïntroduceerd die hun weg naar de scholen en dus naar de pakketten van leerlingen hebben gevonden. Zelfs in vergelijking met vroeger snel en tamelijk onomstreden. Dat geldt voor LO2, informatica en M&O.

Docenten oefenen tijdens studiedag VO 2007

FOTO: HANS DIJKHOFF

WIJZIGINGEN

Inmiddels liggen er al enige tijd voorstellen voor examenprogramma's; programma's die in 2007 in moeten gaan. Die zijn anders van opzet dan de examenprogramma's die nu gelden: globale beschrijvingen, geen wegings- en vormvoorschriften, precieze uitwerkingen die voor scholen facultatief zijn voor het schoolexamen door de SLO, precieze uitwerkingen die voorgeschreven zijn voor het centraal examen door de Cevo. In deze voorstellen komen wegings- en vormvoorschriften niet meer voor, hetgeen betekent dat scholen kunnen kiezen voor andere vormen om bepaalde vaardigheden te toetsen en kunnen kiezen voor het door hen gewenste gewicht (dat dus voor de praktische opdrachten lager dan 20 en hoger dan 40% kan zijn). Uit een inventarisatie van het Tweede Fase Adviespunt blijkt dat scholen zich in het algemeen wel al druk maken over de vraag in hoeverre er op schoolniveau sturing gegeven moet worden richting vaksecties, maar daarin nog geen afgebakende standpunten hebben ingenomen.[2]

DE VOORSTELLEN

In de nota 'Ruimte laten en keuzes bieden' worden de volgende doelstellingen van de maatregelen geformuleerd:

1 voor de scholen: een betere organiseerbaarheid van de profielen, meer keuzemogelijkheden, meer ruimte voor alternatieve werkvormen (bij voorbeeld stages in vervolgonderwijs of maatschappij)
2 voor de leraren: meer ruimte, meer mogelijkheden voor eigen keuzen in het vak, minder administratieve voorschriften, een groter beroep op de eigen kunde, meer gelegenheid om vorm te geven aan het proces van didactische vernieuwing
3 voor de leerlingen: meer ruimte en meer keuzemogelijkheden.

Voor ons vak ligt het volgende concept aan doelstellingen voor. Hiervan wordt verwacht dat ze niet zullen veranderen bij de daadwerkelijke invoering.

CONCEPT EXAMENPROGRAMMA LICHAMELIJKE OPVOEDING HAVO/VWO (LO)

Het eindexamen

Het eindexamen bestaat uit het schoolexamen.
Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:
Domein A Vaardigheden
Domein B Bewegen
Domein C Bewegen en regelen
Domein D Bewegen en gezondheid
Domein E Bewegen en samenleving.

Het schoolexamen

Het schoolexamen heeft betrekking op de domeinen A tot en met E (met dien verstande dat de eindtermen uit de domeinen A en C, D en E slechts aan de orde komen samen met de praktische bewegingsactiviteiten genoemd in domein B), en indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vakonderdelen, die per kandidaat kunnen verschillen.

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 8

DE EXAMENSTOF

Domein A: Vaardigheden

1. De kandidaat kan op verantwoorde en perspectiefrijke wijze en met plezier in bewegende en regelende rollen deelnemen aan de bewegingscultuur, en kan aangeven in hoeverre hij daaraan - ook in de toekomst - kan en wil deelnemen.

Domein B: Bewegen

2. De kandidaat kan deelnemen aan een variëteit aan bewegingsactiviteiten, waarbij het gaat om:
   - verbreding (leren van nieuwe activiteiten) en verdieping (qua niveau, taken en contexten) van bewegingsactiviteiten die in de basisvorming zijn aangeboden
   - in elk geval uit het activiteitengebied spelen een slag- en loopspel, twee doelspelen en een terugslagspel, bij voorkeur door de kandidaat te kiezen
   - minimaal twee door de kandidaat te kiezen bewegingsactiviteiten uit een door de school gedaan aanbod voor de activiteitengebieden turnen, atletiek, bewegen op muziek en zelfverdediging
   - minimaal drie door de kandidaat te kiezen en voor de kandidaat nieuwe bewegingsactiviteiten die bij voorkeur niet tot één van de hierboven genoemde activiteitengebieden behoren.

Domein C: Bewegen en regelen

3. De kandidaat kan (samen met anderen) ondersteunende en leidinggevende rollen in bewegingssituaties vervullen, waarbij het gaat om:
   - bewegingssituaties inrichten, op gang brengen en op gang houden
   - minimaal twee door de leerling te kiezen rollen van instructeur, coach/begeleider, scheidsrechter/jurylid en organisator.

Domein D: Bewegen en gezondheid

4. De kandidaat kan op basis van eigen ervaring met en inzicht in de betekenis van sport en bewegen voor de (beleving van) gezondheid in brede zin verantwoord omgaan met belasting en risico's in bewegingssituaties, en een trainingsprogramma opstellen dat past bij de eigen mogelijkheden.

Domein E: Bewegen en samenleving

5. De kandidaat kan op grond van inzicht in de kenmerken van het aanbod en in de eigen wensen en mogelijkheden ten aanzien van sportdeelname een bewuste keuze maken uit het aanbod aan sport en bewegen in de samenleving.

Zoals u ziet een globalisering van de doelen die de school de ruimte biedt voor andere werkvormen te kiezen, de docent de ruimte biedt andere didactische werkvormen te gebruiken en de leerling de ruimte biedt om meer eigen keuzes te maken binnen het curriculum. Er hoeft dus niet veel te veranderen voor LO; de uren niet en de inhoud niet.

KANSEN?

Jazeker! Secties krijgen de mogelijkheid om flexibeler om te gaan met lestijd, een programma te ontwikkelen dat (nog meer) recht doet aan de wensen van de leerlingen en kunnen dat vormgeven op een wijze waarbij de eigen kunde een grotere plaats krijgt. En dat zonder extra administratieve rompslomp. Het biedt u de gelegenheid om mooie programma's te maken. Echter, net als bij de veranderde onderbouw, er zal na vijf jaar een evaluatiemoment komen waarop een schooldirectie gaat kijken wat een vak oplevert en wat het niveau ervan is. Als u geen tevreden leerlingen aflevert en niet de meerwaarde kunt aantonen van de gegeven lessen, zou het zo kunnen zijn dat een directie zegt dat het vak wel met wat minder uren toe kan. Voorbeelden dat besturen/directies dat doen zijn er genoeg.

LO2 (BEWEGEN, SPORT EN MAATSCHAPPIJ, BSM)

We hebben het al eerder beschreven en op de website kunt u de informatie al een tijdje vinden, de grote verandering vindt u in de keuzevakken binnen het vrije deel. Het examenprogramma voor BSM, zoals LO2 per 1 augustus 2007 gaat heten kan worden uitgevoerd met een grotere diepgang door toevoeging van tijd. Op de havo kan nu 320 uur en op het vwo 440 uur worden besteed aan BSM. Voor alle duidelijkheid: dat komt bovenop de tijd die er in het gemeenschappelijk deel al aan lichamelijke opvoeding wordt besteed! Ook hier verwachten we geen veranderingen.

Het eindexamen LO2 (BSM) (concept)

Het eindexamen bestaat uit het schoolexamen.

Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

Domein A Vaardigheden
Domein B Bewegen
Domein C Bewegen en regelen
Domein D Bewegen en gezondheid
Domein E Bewegen en samenleving.

Het schoolexamen

Het schoolexamen heeft betrekking op de domeinen A tot en met E (met dien verstande dat de eindtermen uit de domeinen A en C, D en E in beginsel in samenhang met domein B aan de orde komen), en indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vakonderdelen, die per kandidaat kunnen verschillen.

DE EXAMENSTOF

Domein A: vaardigheden

1. De kandidaat kan bewegingssituaties kiezen, arrangeren en begeleiden, voor zichzelf maar vooral voor anderen.

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 9

Domein B: bewegen

Subdomein B1: Spelen

2 De kandidaat kan deelnemen aan minimaal één doelspel, één terugslagspel en één slag- en loopspel, waarbij het gaat om verdieping van het niveau van deelname voor wat betreft complexiteit van het bewegen, diversiteit in taken en in contexten en het afstemmen van het eigen bewegen op dat van anderen.

Subdomein B2: Turnen

3 De kandidaat kan deelnemen aan meerdere turnactiviteiten binnen twee van de volgende deelgebieden: springen, zwaaien, acrobatiek, balanceren en klimmen, waarbij het gaat om verdieping van het niveau van deelnemen, individueel en samen.

Subdomein B3: Bewegen op muziek

4 De kandidaat kan twee dansen van minimaal zestien muzikale lengtes uitvoeren binnen één of meerdere deelgebieden van bewegen op muziek, waarbij het gaat om verdieping ten aanzien van veranderingen van tijd en ruimte, opeenvolging van verbindingen en veranderingen van opstelling en positie van de dansers ten opzichte van elkaar.

Subdomein B4: Atletiek

5 De kandidaat kan deelnemen aan minimaal één looponderdeel, één werponderdeel en één springonderdeel, waarbij het steeds gaat om verdieping van de juiste afstemming van de constituerende elementen (timing, richting, snelheid, afstand) ten opzichte van elkaar.

Subdomein B5: Zelfverdedigingsspelen

6 De kandidaat kan deelnemen aan minimaal één zelfverdedigingsspel, in partij- en/of demonstratievorm, waarbij het gaat om verdieping van de eigen aanvallende initiatieven en het goed reageren op initiatieven van de partner.

Sudomein B6: Keuzeactiviteiten

7 De kandidaat kan deelnemen aan minimaal twee door de leerling te kiezen bewegingsactiviteiten die niet tot één van de hierboven genoemde activiteitengebieden behoren, waarbij het gaat om leren van de beginselen of het verdiepen van de bestaande bekwaamheid.

Domein C: bewegen en regelen

Subdomein C1: Regelen in de rol van beweger

8 De kandidaat kan er in bewegingssituaties medeverantwoordelijkheid voor dragen dat bewegingssituaties zelfstandig en veilig ontworpen en ingericht worden, op gang gebracht, op gang gehouden en beëindigd worden en indien wenselijk worden aangepast aan de kenmerken en de wensen van de deelnemers.

Subdomein C2: Regelen in de rol van begeleider

9 De kandidaat kan bij bewegingsactiviteiten van een groep deelnemers de rollen van instructeur, coach/begeleider, scheidsrechter/spelleider en jurylid vervullen.

Subdomein C3: Regelen in de rol van organisator

10 De kandidaat kan in binnen- of buitenschools verband een bewegingsactiviteit (helpen) voorbereiden, organiseren, evalueren en daarvan verslag doen, waarbij de gekozen organisatievorm moet passen bij de (context van de) bewegingsactiviteit.

Domein D: bewegen en gezondheid

Subdomein D1: Bewegen en welzijn

11 De kandidaat kan verklaren welke betekenis sport en bewegen heeft voor de gezondheid in ruime zin, ook in relatie tot andere persoonsgebonden en maatschappelijke gezondheidsbeïnvloedende factoren.

Subdomein D2: Fitheid testen en verbeteren

12 De kandidaat kan een aantal fitheidstesten toepassen, de resultaten daarvan interpreteren en op basis van de waarde daarvan voor de verbetering van het prestatievermogen een trainingsprogramma kiezen en opstellen voor zichzelf, een ander of een groep.

Subdomein D3: Blessurepreventie en -behandeling

13 De kandidaat kan bij de inrichting van en deelname aan bewegingssituaties laten zien dat hij oog heeft voor de eigen veiligheid en die van anderen en hij kan de meest voorkomende blessures correct herkennen, daarbij eerste hulp verlenen en waar nodig deskundige hulp inroepen.

Domein E: bewegen en samenleving

Subdomein E1: Toekomstoriëntatie

14 De kandidaat kan op basis van eigen ervaring met werkzaamheden in het werkveld sport en bewegen een bewuste keuze maken voor de eigen (toekomstige) rol in dat werkveld.

Subdomein E2: Samenleving en bewegingscultuur

15 De kandidaat kan de ontwikkeling van en de diverse aspecten en verschijningsvormen van de huidige bewegingscultuur verklaren en aangeven welke factoren van invloed zijn op de deelname van verschillende bevolkingsgroepen aan de bewegingscultuur.

Subdomein E3: De organisatie van sport en bewegen

16 De kandidaat kan de kenmerkende overeenkomsten en verschillen in structuur en organisatie van sport en bewegen op meerdere niveaus en in meerdere verschijningsvormen aangeven.

De basis voor dit artikel is het rapport 'Zeven jaar tweede fase, een balans', uitgave van het Tweede Fase Adviespunt. Op de site *www.tweedefase-loket.nl* vindt u alle informatie betreffende de veranderingen.

Noten

[1] Tweede Fase Adviespunt, peiling 1 in 2001-2002

[2] Tweede Fase Adviespunt, januari 2005

Correspondentie: hans.dijkhoff@kvlo.nl
alien.zonnenberg@kvlo.nl

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 10

VERANDERINGEN IN DE TWEEDE FASE VOOR LO

In het openingsartikel van dit topic zijn de algemene veranderingen in de tweede fase op een rij gezet. Per 1 augustus 2007 worden ook voor LO de veranderingen doorgevoerd. Natuurlijk is hier ook al jaren aan gewerkt. Hoewel inhoudelijk vrijwel gelijk, worden de eindtermen wel op een andere wijze geformuleerd. Wat zijn de gevolgen en wat kunnen we ermee? ***Door: Berend Brouwer***

Per augustus dit jaar heet LO1 gewoon LO. Het examenvak LO2 heet dan Bewegen, Sport en Maatschappij (BSM). Zijn het alleen andere namen of is er meer dat verandert? In dit artikel gaat het voornamelijk over LO, het verplichte vak dat zijn plaats heeft in het gemeenschappelijke deel van de tweede fase (VO2).

Basis voor de vernieuwingen is de ministeriële nota *Ruimte laten en keuzes bieden in de tweede fase havo en vwo* (2003), waarvan de leidende gedachte is dat scholen meer vrijheid en keuzemogelijkheden moeten krijgen voor de invulling van hun onderwijs in de tweede fase. Daartoe zijn de examenprogramma's voor alle vakken geglobaliseerd, wat wil zeggen dat ze minder eindtermen en minder detaillering van eindtermen bevatten dan voorheen het geval was. Ook zijn alle vormvoorschriften voor het schoolexamen geschrapt. Docenten zijn nu, binnen de wettelijke kaders, vrij hun schoolexamens naar eigen inzicht in te richten.
Lichamelijke opvoeding is - ook binnen de nieuwe examenopzet - zowel op havo als op vwo een voor alle leerlingen verplicht vak in het gemeenschappelijk deel van het programma.

STUDIELAST

De studielast voor lichamelijke opvoeding is ongewijzigd gebleven, voor de havo 120 studielasturen, voor het vwo 160. Daar is met de discussie over het afschaffen van de minimumlessentabel voor het voortgezet onderwijs de volgende bepaling bijgekomen (Staatsblad 2006 251 1):

Artikel 6d. Onderwijs in lichamelijke opvoeding vwo en havo
Onderwijs in lichamelijke opvoeding, bestaande uit praktische bewegingsactiviteiten, wordt gespreid verzorgd over alle leerjaren van het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs en het hoger algemeen voortgezet onderwijs. Dit onderwijs vindt plaats gespreid over de schoolweken, in zodanige substantiële omvang en schooltijd dat wordt voldaan aan de eisen op het gebied van kwaliteit, intensiteit en variëteit van de bewegingsactiviteiten neergelegd in kerndoelen en examenprogramma's. Daarbij wordt uitgegaan van de situatie zoals die op 1 augustus 2005 voor het bewegingsonderwijs gold. In afwijking van de tweede volzin geldt voor het laatste leerjaar het voorschrift, dat het onderwijs in het eindexamenvak lichamelijke opvoeding niet eerder mag worden afgesloten dan in de maand december.

Dit betekent dat de facto de minimum urentabel nog steeds geldt, omdat de wetgever er vanuit gaat dat, om aan de minimale eisen op het gebied van kwaliteit, intensiteit en variëteit

EEN ENTHOUSIASTE SECTIE ZORGT VOOR EEN KANSRIJKE INVULLING

te voldoen een 'substantiële omvang' aan onderwijs nodig is en dat als norm daarvoor de situatie van augustus 2005 - waar de minimum lessentabel ook formeel nog bestond - wordt genomen. Voor de tweede fase geldt onverkort de studielast zoals die ook vóór 2007 gold. Alleen moeten nu in de eindexamenklassen ook lessen lichamelijke opvoeding gegeven worden.

In tegenstelling tot de meeste andere vakken is het voor lichamelijke opvoeding aanbevolen om die studielast grotendeels als contacttijd te benutten. De aard van de eindtermen voor LO is dusdanig dat die eigenlijk alleen maar in de vorm van

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 11

Contacttijd per week Klas	Lessen van 50 min.	In klokuren studielast	Lessen van 60 min.	In klokuren studielast	Lessen van 70 min.	In klokuren studielast
Havo 4	2	67	2	80	2	93
Havo 5	2	53	1	32	1	37
Totaal:	4	120	3	112	3	130

Tabel 1: rekenmodellen van studielast naar contacttijd lichamelijke opvoeding havo

Lestijdeneentijd Klas	50 min.	In klokuren studielast	60 min.	In klokuren studielast	70 min.	In klokuren studielast
VWO 4	2	67	2	80	1	47
VWO 5	2	67	1	40	1	47
VWO 6	1	26	1	32	1	37
Totaal:	5	160	4	152	3	131!

Tabel 2: rekenmodellen van studielast naar contacttijd lichamelijke opvoeding vwo

zelf doen en oefenen of daar direct aan gekoppeld gehaald kunnen worden. Afhankelijk van de wijze waarop de lestijd in scholen wordt verdeeld (lessen van bijvoorbeeld 50, 60 of 70 minuten) moet gekozen worden voor een invulling van de lestijd voor LO. De totale lestijd voor LO moet steeds worden uitgedrukt in klokuren studielast. Hierboven geven we enkele rekenvoorbeelden. Daarbij gaan we er vanuit dat in de voorexamenklassen met 40 lesweken gerekend moet worden (hoewel die op geen enkele school worden gehaald vanwege toetsweken en dergelijke) en dat in de examenklassen met 32 lesweken gerekend kan worden vanwege het eindexamen en de voorbereiding daarop.

INHOUDELIJK CONSTANT

In het vakdossier 2002 (SLO, 2002) wordt geconcludeerd dat de invoering van LO1 als een positieve impuls wordt ervaren en dat het examenprogramma voldoende aantrekkelijke mogelijkheden bevat voor docenten en leerlingen. Die worden wellicht nog niet overal ten volle benut, maar dat is vooral een invoeringsprobleem. In het vakdossier wordt de conclusie getrokken dat er geen dringende reden is om het programma ingrijpend te wijzigen, volstaan kan worden met enkele detailaanpassingen. Met de huidige voorstellen wordt daarin voorzien. Het examenprogramma is weliswaar geglobaliseerd, de inhoud is niet wezenlijk veranderd.

AARD VAN HET PROGRAMMA

Het programma is erop gericht dat de leerlingen zich - als vervolg op de onderbouw - verder kunnen oriënteren (zowel in de breedte als in de diepte) op de bewegingscultuur. Onderwijs dient tenslotte een rol te spelen bij de toekomstoriëntatie van de leerlingen. In het geval van onderwijs in bewegen dient dat onderwijs een bijdrage te leveren aan de sportoriëntatie van kinderen in brede zin.
Bewegingsonderwijs moet leerlingen helpen een verstandige en positieve keuze te maken voor 'zelfstandige, verantwoorde, perspectiefrijke en blijvende deelname aan de bewegingscultuur' (Stegeman, 2000). Het is daarom belangrijk dat de leerling onderzoekt wat voor hem of haar verantwoorde en perspectiefrijke deelname aan bewegingscultuur inhoudt. Lichamelijke opvoeding is in die zin de afronding van het proces van sportoriëntatie en -keuze.

AANSLUTING OP DE ONDERBOUW

De relatie met de onderbouw ligt op het terrein van de verbreding en verdieping. Dat houdt in dat de leerlingen enerzijds (zelf) kunnen kiezen voor een verdere uitdieping van onderdelen die ze in de onderbouw al hebben gehad. Het gaat dan om een verdieping met betrekking tot de bewegingsvaardigheid (techniek), tactiek, gebruikte regels, materiaal, prestatieniveau, wedstrijdvormen en dergelijke. Nadrukkelijk vindt er ook een verdieping plaats van het zelfstandig werken en de regelvaardigheid van de leerlingen (vervullen van leidinggevende rollen). Voorts heeft de verdieping betrekking op de reflectie, de kennis over het bewegen, het vormen van een mening en het maken van keuzes.
Anderzijds kunnen leerlingen onderdelen kiezen die voor hen nog niet in de onderbouw aan bod zijn geweest. Denk aan activiteiten als (sport)klimmen, inline skaten, mountainbiking, zwemmen, schaatsen, watersporten, wintersporten en dergelijke. Behalve dergelijke keuzeactiviteiten zijn er ook binnen de gebruikelijke activiteitengebieden nieuwe mogelijkheden. Denk aan frisbee, cricket, hordenlopen, polsstokspringen, squash, worstelen, karate, enzovoort. Daarbij is tevens van belang dat met de leerlingen wordt verkend op welke wijze de diverse bewegingsactiviteiten zich in de buitenschoolse context aandienen.

GROTERE KEUZEVRIJHEID

De school, maar vooral de leerlingen krijgen de mogelijkheid om activiteiten te kiezen die goed passen bij de regionale bewegingscultuur en de voorkeuren van leerlingen. Hiermee

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 12

FOTO: HANS DIJKHOFF

Discussie tijdens studiedag VO 2007

wordt een geleidelijke overgang naar een bewuste eigen keuze na school door de leerlingen bewerkstelligd. De school dient binnen elke eindterm uit het domein Bewegen te streven naar een ruim aanbod waardoor leerlingen voldoende keuzemogelijkheden hebben. De keuzemogelijkheden voor de leerlingen liggen op de volgende gebieden:

- de leerlingen moeten bij voorkeur in staat worden gesteld om te kiezen in welke spelonderdelen zij zich (verder) willen bekwamen
- de school kan zelf bepalen of er meer spelen worden aangeboden dan het minimum van vier
- de leerlingen moeten naast de spelonderdelen minimaal twee onderdelen kiezen uit het aanbod van de school voor de activiteitengebieden turnen, bewegen op muziek, atletiek en zelfverdediging
- de leerlingen moeten minimaal drie voor hen nieuwe activiteiten kiezen uit het geheel van keuzeactiviteiten, bij voorkeur uit andere activiteitengebieden dan die waar al in gekozen kon worden en bij voorkeur door de leerling zelf te kiezen uit een ruim aanbod of door de leerling zelf aangedragen.

AFSTEMMING MET ANDERE VAKKEN

Voor lichamelijke opvoeding zijn er diverse afstemmingsmogelijkheden. In de praktijk zal het zo zijn dat docenten onderling eerst onderzoeken of het ook echt zinvol is om deze afstemming daadwerkelijk te creëren en of de genoemde mogelijkheden wellicht beter passen binnen Bewegen, Sport en Maatschappij.

Natuurwetenschappelijke vakken

Tussen biologie en het domein Bewegen en gezondheid zien we als mogelijkheden bijvoorbeeld:

- een eenvoudig onderzoek doen naar de *relatie inspanning en conditieopbouw*
- het thema *blessurepreventie*
- het thema *bewegen en welvaart.*

Bij natuur- en scheikunde en de domeinen Bewegen en Gezondheid en belastbaarheid:

- *mechanicaprincipes toegepast* in de sport of bij acrobatische oefeningen.

Mens- en maatschappijvakken

In relatie tot het domein Bewegen en samenleving kan gedacht worden aan thema's als:

- waar let een *kritische sportdeelnemer* op?
- *sport en maatschappij,* met onderwerpen als invloed van de commercie, agressie, ethiek, milieu
- *passieve deelname* aan sport
- sport en de *media.*

Economie

Bij een afstemming tussen economie en het domein Bewegen en samenleving valt te denken aan:

- onderzoek doen naar de *economische waarde van sport*
- *prijs/kwaliteitsberekeningen* (van sportkleding, materiaal, contributie)
- onderzoek doen naar de *beroepsmogelijkheden* in en rond sport en bewegen (als 'werker' in de sport of bijvoorbeeld in de sector van de sportkleding).

Culturele en kunstzinnige vorming

Hier valt te denken aan relaties met de eindtermen voor acrobatiek en bewegen op muziek binnen de domeinen Bewegen en Bewegen en regelen:

- *kiezen van passende muziek* bij een dans
- *ontwerpen van attributen* om een voorstelling aan te kleden
- dans ontwerpen (*choreografie*).

Wiskunde

Bijvoorbeeld:

- *meetmethoden* bij het bepalen van diverse sportprestaties (afstand, tijd)
- het meten van conditionele aspecten.

KEUZEMOGELIJKHEDEN

Het examenprogramma voor lichamelijke opvoeding bevat van zichzelf al zoveel keuzemogelijkheden, dat er daar buiten voor de school nauwelijks wezenlijk andere keuzemogelijkheden overblijven. De school heeft de vrijheid om leerlingen bijvoorbeeld binnen ieder onderdeel keuzemogelijkheden aan te bieden. Bij turnen kan de leerling bijvoorbeeld kiezen voor demonstratieturnen, prestatieturnen of recreatieturnen. Bij zelfverdediging kan een leerling de keuze hebben uit het oefenen en demonstreren van kata's of voor een toernooivorm. De school kan de leerling de keuze laten tussen cricket of honkbal als slag- en loopspel, tussen tennis, squash, tafeltennis of badminton als racketterugslagspel.

De leerling kan dan ook kiezen tussen een bekende activiteit verdiepen of een nieuwe activiteit leren kennen. Leerlingen mogen kiezen welke regelende rol ze voor het PTA willen afsluiten. Of ze een toernooi willen organiseren voor het basketbaltoernooi van de onderbouw of voor judo met de eigen klas. De leerling kan kiezen voor het werken aan een eigen duursportprofiel gericht op gewicht verliezen, een beter uithoudingsvermogen of betere prestaties.
En binnen bewegen en samenleving kan de leerling kiezen

welke keuzeactiviteiten hij wil doen en kan de school bepalen welke keuzemogelijkheden zij aanbiedt. Sommige daarvan kosten geld, andere niet. Sommige worden op school gedaan, andere niet. Soms zijn ze onder schooltijd, soms in de avonduren. Het kan zelfs zo zijn dat een deel van de eindtermen wordt bereikt middels sportieve excursies, bijvoorbeeld een survivalweek. Kortom: keuzes genoeg.

DISCUSSIEPUNT

Het enige echte discussiepunt betreft de mogelijkheid voor leerlingen om helemaal zelf keuzeonderdelen aan te dragen die zij in het bestek van het programma LO willen doen en voor het PTA afsluiten. Zo zou het in theorie kunnen dat een leerling tijdens de zomervakantie een cursus kanoën/wildwatervaren doet. De school moet dan bepalen of en onder welke condities zo'n cursus mag meetellen voor het PTA. Zij zou dan die voorwaarden helder moeten formuleren. Bijvoorbeeld: het moet de leerling een erkend diploma opleveren (bewijs van voldoende en actieve participatie door een voldoende gekwalificeerde opleider) en de leerling moet er net als bij elk ander onderdeel een zelfevaluatie bij leveren. Als extra onderdeel voor het PTA kan dat in elk geval.

VERDIEPING IN EIGEN TIJD

Een andere optie is dat een leerling een verdieping doet op een onderdeel van het programma. Voorbeelden:

- de leerling gaat een erkende cursus EHBO doen
- de leerling volgt een trainerscursus in zijn favoriete sport
- de leerling doet bestuurswerkzaamheden of geeft training bij een vereniging of een fitnessbedrijf
- de leerling werkt in eigen tijd een fitheidprogramma af.

Zulke activiteiten zouden te allen tijde in het dossier moeten mogen worden opgenomen, mits er een goed verslag van de activiteit is en een eigen reflectie daarop. Voorlopig staan wij op het standpunt dat deze extra activiteiten niet in de plaats van het reguliere programma mogen komen. Wat wel kan is dat zulke activiteiten als vervangende opdracht gezien kunnen worden voor noodgedwongen gemiste onderdelen (bijvoorbeeld door blessures). Uiteraard moet dit er niet toe leiden dat leerlingen die zelf actief zijn in een sport, binnen een vereniging of een commerciële sportinstelling het programma LO niet meer hoeven te volgen. Eigen activiteiten kunnen alleen een *extra* plek krijgen binnen het programma.

* De inhoud van dit artikel is gebaseerd op de *Handreiking lichamelijke opvoeding voor havo/vwo* van de SLO (SLO, Enschede 2006), te downloaden van www.slo.nl (http://www.slo.nl/themas/00124/00010/00001/).

Correspondentie: b.brouwer@slo.nl

R ▶ VAN DE AFDELINGEN

IJSSELSTREEK

Workshop ICT in de gymzaal

Woensdag 7 maart wordt de workshop 'ICT in de gymzaal' gehouden.
We leren wat de mogelijkheden zijn om met een computer in de gymzaal te werken en hoe je hiermee het leerproces van de leerlingen kunt beïnvloeden (*www.visualcoach.nl*).
Neem praktijkkleding mee!
Datum: woensdag 7 maart
Tijd: 19.30 - 21.30
Plaats: ROC Aventus, Molendwarsstraat 40, Apeldoorn
Contact: Leon Falkena, 062 254 3141
Aanmelden via *www.kvlo-ijsselstreek.nl*

Clinic Acrogym

Datum: donderdag 22 maart
Tijd: 19.30 - 21.30 uur
Plaats: Greijdanus Scholengemeenschap, Campus Zwolle
Onder leiding van Mark Thielen
contact: *bert@kvlo-ijsselstreek.nl*
<mailto:bert@kvlo-ijsselstreek.nl>
Neem praktijkkleding mee!
Aanmelden via *www.kvlo-ijsselstreek.nl*

DRENTHE

Nieuw e-mailadres secretaris

klaasluten@hotmail.com

R ▶ AGENDA

STUDIEDAG MOTORISCHE REMEDIAL TEACHING 'EEN BREED PERSPECTIEF'

Woensdag 16 mei 2007 wordt op de CALO in Zwolle een studiedag Motorische Remedial Teaching gehouden. De studiedag vindt plaats in de middag en vroege avond.
Het thema is MRT: een breed perspectief. Dat wil zeggen dat er een breed aanbod van workshops zal zijn bijvoorbeeld op het gebied van motorische problemen en overgewicht, kwaliteitskenmerken zorgaanbod, schrijfmotoriek, MRT en voortgezet onderwijs, observatie-instrumenten en de diverse opleidingsmogelijkheden. Bovendien zal er aandacht worden besteed aan de plaats van MRT in naschoolse sport- en beweeginitiatieven.
Houdt de dag alvast vrij in uw agenda en eind maart verschijnt de aankondiging van de studiedag en aanmeldingsmogelijkheid in dit blad en op de website van de KVLO.

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 14

EEN PTA VOOR LO

In de vorige artikelen is ingegaan op het waarom van de veranderingen en de inhoud van de tweede fase. In dit artikel laten we vier varianten van een PTA voor LO zien. Deze PTA-varianten verschillen in de eisen waar de leerling per programmaonderdeel aan moet voldoen, waarop hij wordt beoordeeld. Eerst geven we enkele algemene richtlijnen om te komen tot een eindoordeel voor lichamelijke opvoeding. ***Door Berend Brouwer***

Binnen ons vak worstelen we al lang met de manier waarop we leerlingen willen of moeten beoordelen en het geven van een cijfer. Bij voorkeur willen we in het cijfer meerdere aspecten tot uitdrukking brengen, waarbij het ons vooral gaat om de manier waarop de leerling werkt en de lessen beleeft. Omdat we het lastig vinden om juist daar duidelijke maatstaven voor te vinden is het cijfer dat op het rapport staat vaak de afspiegeling van de 'totale indruk' die de docent heeft van het functioneren van de leerling. In de tweede fase hoeft echter geen cijfer te worden gegeven, en dat biedt kansen om op een andere manier om te gaan met beoordelen. Dit artikel hoopt daarbij een 'steun in de rug' te zijn.

Eindoordeel 'voldoende' of 'goed' moet voor alle leerlingen mogelijk zijn

Voor lichamelijke opvoeding behoeft geen eindcijfer te worden toegekend. Volgens het Examenbesluit moet het vak lichamelijke opvoeding, rekening houdend met de mogelijkheden van de kandidaat, worden beoordeeld met een 'voldoende' of 'goed'. Deze beoordeling biedt geen compensatie voor met een onvoldoende cijfer afgesloten vakken uit het gemeenschappelijk of profieldeel.

Een 'onvoldoende' kan niet gegeven worden. Zolang er geen voldoende of goed is gegeven is lichamelijke opvoeding nog niet afgesloten en kan de leerling formeel nog geen diploma krijgen. Dit zal alleen in uitzonderlijke gevallen voorkomen als een leerling weigert om aan de eisen voor het PTA te voldoen.

De school stelt aan de hand van het dossier lichamelijke opvoeding en de reflectie daarop vast of het vak met een 'voldoende' of 'goed' kan worden afgesloten. Dit heeft de nodige gevolgen voor de wijze van toetsen en de wijze waarop uiteindelijk het eindoordeel 'voldoende' of 'goed' bereikt wordt.

Een helder PTA

De school hoort de leerling in staat te stellen om lichamelijke opvoeding af te sluiten op een wijze die past bij zijn mogelijkheden. Dat wil zeggen dat een leerling in elk geval niet een voldoende kan worden onthouden alleen omdat hij geen goede beweger is. Dan zouden sommige leerlingen immers nooit een voldoende voor LO kunnen halen. In de praktijk moet elke leerling die zijn best doet een voldoende kunnen halen.

IN DE TWEEDE FASE HOEFT ECHTER GEEN CIJFER TE WORDEN GEGEVEN

Als de leerling in zijn examendossier alle bewijzen heeft zitten dat hij naar vermogen heeft deelgenomen aan alle vereiste onderdelen van het programma LO, dan kan het eindoordeel 'voldoende' luiden. Kan hij aantonen dat hij met veel kwaliteit heeft deelgenomen, dan kan het eindoordeel 'goed' zijn.

Scholen moeten daarom de verwachtingen die ze aan leerlingen stellen van te voren duidelijk maken. In het PTA wordt verwoord wat die (formele) eisen zijn. Het PTA is dan meteen ook een middel om de leerlingen actiever bij het leerproces te betrekken, omdat zij beter weten wat er van hen verwacht wordt.

Voorbeeld van een programma havo 4/5

Een PTA wordt samengesteld vanuit een programma. In dit artikel presenteren wij één voorbeeld van een programma voor havo 4/5. In dit voorbeeld kan de leerling in één oogopslag zien hoe het programma LO er uitziet en welke keuzemogelijkheden daar in zitten. Op grond van dit programma werken we later de PTA-varianten uit.

Leerjaar	Periode	Activiteiten	contacttijd [1]	zelfstudietijd [2]
4-havo		2 Zelf beter leren volleyballen	10	1
	B	3 Turnen	6	
		4 Atletiek (zaal)		
		5 Zelf beter leren basketballen	8	1
	C	6 Bewegen op muziek(1)	6	
		7 Zelfverdediging		
	D	8 SOK 1	14	5
		9 Duursport	6	
	E	10 Zelf beter leren softballen	8	1
		11 Bewegen op muziek (2)	6	
		12 Atletiek (veld)		
		13 Assisteren sportdag	4	
	A	14 Spel (veld)	12	
5-havo	B	15 Regelende rollen	16	3
	C	16 SOK 2	12	6
			120[3]	17[4]

Programma havo 4/5

1 contacttijd in lesuren van 50 minuten
2 zelfstudietijd in klokuren
3 totaal contacttijd: 120 lesuren = 100 klokuren
4 totaal zelfstudietijd: 17 klokuren
(totale studielast = 117 klokuren)

VIER PTA-VARIANTEN

Hieronder geven wij steeds op grond van het bovengenoemde programma vier voorbeelden van PTA-varianten voor havo 4/5:
1 PTA met participatie
2 PTA met toetsing van vaardigheden
3 PTA als examendossier
4 PTA als portfolio.
De overeenkomst van deze varianten is dat de participatie 'meetelt' bij alle varianten. In de voorbeelden is gekozen om alle onderdelen te laten meetellen. Het verschil is dat bij variant 2 ook de bewegings- en/of regelvaardigheden meetellen. Bij variant 3 telt daarnaast ook het dossier mee en bij variant 4 zowel het dossier als de reflectie van de leerling in het portfolio. Bij het lezen van de PTA-schema's op de volgende pagina's moet u bedenken dat de verschillen steeds in de rechter kolommen zitten: wat telt mee voor het eindoordeel?

PTA met participatie

In de eerste variant 'PTA met participatie' wordt alleen per onderdeel beoordeeld of de leerling voldoende heeft geparticipeerd. Criteria zijn hierbij: inzet, werkhouding, omgang met klasgenoten en docent, houden aan afspraken. Aan de hand van deze criteria bepaalt de docent of het (eind)oordeel voldoende of goed is. Indien de participatie voor een bepaald onderdeel onvoldoende is dan wordt de activiteit herkanst. Veelal vindt de herkansing van onvoldoende participatie van activiteiten uit havo-4 plaats in havo-5.

PTA als toetsing van vaardigheden

In deze variant wordt het (eind)oordeel voldoende of goed bepaald door de participatie, bewegings- en/of regelvaardigheden van de leerlingen. Volgens het inrichtingsbesluit kan een leerling niet met een onvoldoende worden beoordeeld als zijn participatie voldoende is. De bewegings- en/of regelvaardigheden gelden hierbij als criteria of een leerling voldoende of goed krijgt als (eind)oordeel.

PTA als dossier

In de derde PTA-variant staan naast de participatie ook de instrumenten die de leerling in zijn dossier verzamelt. Het dossier geldt hier als bewijsvoering van afgesloten onderdelen. Ze zeggen iets over de wijze waarop de leerling de lessen en de opdrachten heeft verwerkt. Voorbeelden van instrumenten zijn trainingsvoorbereiding, mijn duursportprofiel, mijn favoriete sporten. De docent bepaalt het (eind)oordeel aan de hand van de participatie en de kwaliteit van het dossier.

PTA als portfolio

In het 'PTA als portfolio' staat het sportkeuzeproces van de leerling centraal, wat de lessen en opdrachten bij de leerling zelf teweeg hebben gebracht. Naast de participatie en het dossier worden de onderdelen en de periodes door de leerlingen zelf geëvalueerd. Bij deze zelfevaluatie gaat het steeds om de vraag hoe de leerlingen de lessenseries hebben ervaren qua sportkeuze en welke beoordeling zij zichzelf geven. Vervolgens bepaalt de docent aan de hand van de participatie, het dossier en de kwaliteit van de zelfevaluaties het (eind)oordeel.

*De inhoud van dit artikel is gebaseerd op het *Portfoliovoorbeeld LO1 voor havo/vwo en vmbo, uitgegeven bij* SLO Enschede, 2004. (interne publicatie VO/2167.002/D/03-644). Daarin vindt u een uitgewerkt PTA als portfolio. Compleet met opdrachten, formulieren, enzovoort. U kunt het portfoliovoorbeeld ook downloaden (http://www.slo.nl/themas/00124/00011/00003/).

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 16

Leerjaar	periode	Activiteiten	contacttijd	zelfstudietijd	aanwezigheid[5]	participatie[6]	herkansing
4-havo	A	1 Spel (veld)	12				
	B	2 Zelf beter leren volleyballen	10	1			
		3 Turnen	6				
		4 Atletiek					
		5 Zelf beter leren basketballen	8	1			
	C	6 Bewegen op muziek (1)					
		7 Zelfverdediging					
		Beoordeling periode 1					
		SOK 1	14	5			
		9 Duursport	6				
		10 Zelf beter leren softballen	8	1			
		11 Bewegen op muziek (2)					
		12 Atletiek (veld)					
		13 Assisteren sportdag	4				
		Beoordeling periode 2					
5-havo	A	14 Spel (veld)	12				
	B	15 Regelende rollen	16	3			
	C	16 SOK 2	12	6			
		Beoordeling periode 3		1			
Afsluiting LO			120	17			
docent:			datum:			V/G/NNB[7]	

1 PTA met participatie

5 aanwezigheid = aantal gemiste lessen zonder melding
6 alleen onvoldoende participaties worden gerapporteerd: bij onvoldoende participatie van één of meer activiteiten volgt geen periode-evaluatie.
7 eindoordeel is voldoende (V), goed (G) of niet naar behoren (NNB, herkansing of aanvulling nodig)

Leerjaar	periode	Activiteiten	contacttijd	zelfstudietijd	aanwezigheid[5]	participatie[6]	herkansing participatie	beoordeling vaardigheden
4-havo	A	1 Spel (veld)	12					
	B	2 Zelf beter leren volleyballen	10	1				
		3 Turnen	6					
		4 Atletiek (zaal)						
		5 Zelf beter leren basketballen	8	1				
	C	6 Bewegen op muziek (1)	6					
		7 Zelfverdediging						
		Beoordeling periode 1						
	D	8 SOK 1	14	5				
		9 Duursport	6					
	E	10 Zelf beter leren softballen	8	1				
		11 Bewegen op muziek (2)	6					
		12 Atletiek (veld)						
		13 Assisteren sportdag	4					
		Beoordeling periode 2						
5-havo	A	14 Spel (veld)	12					
	B	15 Regelende rollen	16	3				
	C	16 SOK 2	12	6				
		Eindbeoordeling 3		1				
Afsluiting LO			120	17				
docent:			datum:			V/G/NNB		

2 PTA als beoordeling van vaardigheden

8 Bij voldoende aanwezigheid en participatie is het eindoordeel altijd voldoende. Leerlingen krijgen wel een beoordeling voor hun bewegings- en regelvaardigheden. Als zij daar goede beoordelingen voor krijgen kunnen ze het eindoordeel 'goed' verdienen.

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 17

Leerjaar	periode	Activiteiten	contacttijd	zelfstudietijd	aanwezigheid	participatie	herkansing	dossier
	A	1 Spel (veld)	12					
4-havo	B	2 Zelf beter leren volleyballen	10	1				2.1
		3 Turnen	6					3.1
		4 Atletiek (zaal)						4.1
	C	5 Zelf beter leren basketballen	8	1				5.1
		6 Bewegen op muziek (1)	6					6.1
		7 Zelfverdediging						7.1
		Beoordeling periode 1						
	D	8 SOK 1	14	5				8.1
		9 Duursport	6					9.1
	E	10 Zelf beter leren softballen	8	1				10.1
		11 Bewegen op muziek (2)	6					11.1
		12 Atletiek (veld)						12.1
		13 Assisteren sportdag	4					
		Beoordeling periode 2						
5-havo	A	14 Spel (veld)	12					
	B	15 Regelende rollen	16	3				15.1
	C	16 SOK 2	12	6				16.1
		Beoordeling periode 3						
Afsluiting LO			120	17				
docent:			datum:				V/G/NNB	

3 PTA als dossier

9 Een volledig examendossier is een aanvullende voorwaarde voor een voldoende eindoordeel. Het examendossier is in veel gevallen een bewijs van participatie. De kwaliteit van de stukken in het dossier bepaalt mede of het eindoordeel 'goed' zal zijn.

Leerjaar	periode	Activiteiten	contacttijd	zelfstudietijd	aanwezigheid	participatie	herkansing participatie	dossier	zelfevaluatie [11]
	A	1 Spel (veld)	12						1.2
	B	2 Zelf beter leren volleyballen	10	1				2.1	2.2
		3 Turnen	6					3.1	3.2
		4 Atletiek (zaal)						4.1	4.2
	C	5 Zelf beter leren basketballen	8	1				5.1	5.2
		6 Bewegen op muziek (1)	6					6.1	6.2
		7 Zelfverdediging						7.1	7.2
		Zelfevaluatie periode 1		11[1]					Ev.1
	D	8 SOK 1	14	5				8.1	8.2
		9 Duursport	6					9.1	9.2
	E	10 Zelf beter leren softballen	8	1				10.1	10.2
		11 Bewegen op muziek (2)	6					11.1	11.2
		12 Atletiek (veld)						12.1	12.2
		13 Assisteren sportdag	4						13.2
		Zelfevaluatie periode 2		1					Ev.2
	A	14 Spel (veld)	12						14.2
	B	15 Regelende rollen	16	3				15.1	15.2
	C	16 SOK 2	12	6				16.1	16.2
		Eindevaluatie 3		1					Ev.3
Afsluiting LO			120	20				V/G/NNB	
docent:			datum:				paraaf:		

4 PTA als portfolio

10 Behalve de dossierstukken wordt nu van de leerling ook een zelfevaluatie op de gevolgde lessen gevraagd als aanvullende eis voor het behalen van een voldoende (of goed) eindoordeel. Het gaat niet om wat de leerling vindt, maar omdat hij serieus en goed heeft gereflecteerd.
11 In elke periode wordt er van de leerling een periode-evaluatie gevraagd. Vandaar een extra uur studielast in elke periode.

Correspondentie: b.brouwer@slo.nl

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 18

De afdeling individuele rechtspositie biedt hulp en bijstand bij allerhande vragen en problemen die voortvloeien uit de werksituatie van leden van de KVLO. Deze juridische bijstand geldt voor leden werkzaam in en buiten het onderwijs. Om een indruk te geven van de zaken die dagelijks op de afdeling Rechtspositie behandeld worden in deze rubriek een selectie uit gestelde vragen of een uitleg over veelvoorkomende zaken. ***Door: mr. Sandra Roelofsen***

De term 'aansprakelijkheid' is een hot issue. Dat blijkt uit de vele vragen die aan de afdeling IRP hierover worden gesteld, meestal naar aanleiding van een ongeval, maar ook naar aanleiding van de vele klachten en procedures die tegenwoordig in het onderwijs aan de orde van de dag zijn.
Dat het geven van gymlessen grotere risico's met zich meebrengt dan een les rekenen is bekend en wordt maatschappelijk aanvaardbaar geacht. Een gymdocent zal dan ook niet zo maar aansprakelijk zijn voor opgelopen schade veroorzaakt door een ongeval tijdens de gymles. In de eerste plaats niet omdat de werkgever van de docent wettelijk aansprakelijk is voor schade door haar werknemers veroorzaakt. Daarnaast omdat een docent pas persoonlijk aansprakelijk zal worden gehouden als de wederpartij kan aantonen dat de docent verwijtbaar en onzorgvuldig heeft gehandeld door bijvoorbeeld te weinig toezicht te houden of een onmiskenbare onveilige situatie heeft aangeboden.
Sleutelbegrip bij aansprakelijkheidszaken is het begrip 'onrechtmatige daad'. Pas als onrechtmatig handelen of nalaten kan worden aangetoond kan aansprakelijkheid worden vastgesteld. Het belangrijkste criterium hierbij is de *zorgvuldigheidsnorm*. Dit omvat voor ons vak onder meer de volgende vragen:

Veilig?

FOTO: ANITA RIEMERSMA

- kon een deskundig en bekwaam docent voorzien dat een ongeval kon plaatsvinden
- kon de docent de ernst van het letsel voorzien gezien de activiteiten die plaatsvonden
- hoe bezwaarlijk was het om voorzorgs-of veiligheidsmaatregelen zoals het plaatsen van matjes te nemen?

Er wordt van u als gymdocent dan ook een grote mate van zorgvuldigheid verwacht in het plannen van uw activiteiten! Daarbij is het verstandig in uw achterhoofd te houden dat lichamelijk letsel als de zwaarste en meest ingrijpende vorm van schade wordt gezien.

AANSPRAKELIJKHEID SCHOOL

De aansprakelijkheid van de school reikt verder dan het schoolgebouw, getuige ook de volgende uitspraak van de Rechtbank Leeuwarden. Het bestuur van een basisschool in Friesland wordt aangesproken voor de schade die een 10-jarige leerling heeft opgelopen toen hij na het schoolzwemmen onder de bus is terechtgekomen.
Met een grote groep leerlingen was de jongen, na de zwemles, vanuit de hal van het zwembadcomplex naar buiten gerend. Daarbij kwam hij ten val, waarbij zijn been bekneld raakte onder het achterwiel van de bus die kwam aanrijden om de kinderen op te halen. De jongen liep daarbij ernstig beenletsel op. De rechtbank is van mening dat op de school een bijzondere zorgplicht rust ten aanzien van de gezondheid en veiligheid van de leerlingen die aan de zorg van de school zijn toevertrouwd.
In dit geval konden de kinderen de hal van het zwembad uitrennen naar buiten zonder dat dit was opgemerkt door een toezichthoudende leerkracht. Dit had voorkomen kunnen worden als de toezichthoudende leerkracht bijvoorbeeld voor de deur was gaan staan; het enkel zeggen dat dit niet mag is daarbij niet voldoende! Omdat de kinderen wel naar buiten konden rennen, met het aanwezige risico van een ongeval, maakt dat de zorgplicht van de school in dit geval geschonden is.
Ook onderzoekt de rechtbank de rol van de buschauffeur bij dit ongeval. Toen de chauffeur de kinderen naar buiten zag rennen, had hij rekening moeten houden met de dode hoek in zijn spiegel waardoor hij een of meer kinderen niet kon zien. Daarom stelt de rechtbank dat ook de buschauffeur gedeeltelijk aansprakelijk kan worden gehouden.
De rechtbank is van mening dat zowel de school als de verzekeraar van de bus ieder de schade voor de helft moet dragen.

Hebt u vragen over deze of andere zaken op rechtspositioneel gebied dan kunt u zich wenden tot de afdeling IRP, te bereiken per e-mail: *irp@kvlo.nl* en dagelijks van 12.30-16.30 uur op tel.: 030 693 7678.

FOTO: ANITA RIEMERSMA

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 19

PRAKTIJKKATERN BEHORENDE BIJ LICHAMELIJKE OPVOEDING 3 - 2007

PRAKTIJK KATERN

FOTO: ANITA RIEMERSMA

COACHEN BIJ ATLETIEK | 20

TIK- EN AFGOOISPELEN, TOETJE OF HOOFDGERECHT (1) | 24

KENNISMAKEN MET BADMINTON | 29

PRAKTIJK
BASIS- EN
VOORTGEZET
ONDERWIJS

DE IRP-PRAKTIJK

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 20

COACHEN BIJ ATLETIEK

Dit artikel is een voorbeeld van 'good practice' bedoeld om te laten zien hoe er kan worden omgegaan met coachen door leerlingen in het kader van Bewegen en regelen. We gebruiken atletiekonderdelen. Onder coachen door leerlingen verstaan we: 'de leerling is bezig met het verbeteren van het bewegen van de medeleerling'. Het laten coachen door leerlingen sluit goed aan bij de meervoudige deelnamebekwaamheid die we van leerlingen verwachten. ***Door: Koen Anthoni en Hans Dijkhoff***

Wij gaan er vanuit dat een leerling het coachen moet leren. Daarom leggen we in onze les de nadruk op de sociale vaardigheden. Daarnaast moet een leerling kennis van de beweging hebben om in die beweging te kunnen coachen. In deze workshop reiken wij die kennis aan door middel van kijkwijzers, zodat we ons als docent hoofdzakelijk kunnen bezighouden met het aanleren van de vaardigheden.
Atletiek leent zich goed voor het coachen. De meeste bewegingen zijn *closed loop*, waardoor een leerling kan kijken naar verschillende fasen van die bewegingen en daar aanwijzingen op geven.

VEILIGHEID

Belangrijk bij atletiek is het aspect veiligheid. Zeker met de werpnummers is het van belang dat de organisatie zodanig is gekozen dat de risico's minimaal zijn. Een kijkwijzer is niet zaligmakend en als docent blijf je zorgdragen voor de veiligheid van de leerlingen. Veel leerlingen zijn prima in staat om speer te werpen, maar wees er zeker van dat ze zich houden aan de veiligheidsafspraken en controleer dat ook! Op het moment dat de docent gedrag waarneemt dat ongewenst is moet daar dan ook onmiddellijk op worden ingegrepen. Het kunnen omgaan met die verantwoordelijkheid door de leerlingen is eigenlijk voorwaarde voor het op deze wijze kunnen werken.

FOTO: ANITA RIENERSMA

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 21

VOORDELEN COACHING

Het coachen heeft een aantal grote voordelen. Ten eerste zijn er in één les meer bewegingsactiviteiten tegelijk mogelijk. Wellicht zul je in het begin meer tijd kwijt zijn met de leerlingen wegwijs maken in die manier van lesgeven. Maar dat betaalt zich zeker terug in meer beweegtijd als ze dat kunnen. Daarnaast leren de leerlingen door te coachen meer over die beweging. Een bekend gegeven is dat wat je uitlegt het best beklijft. Ook worden leerlingen gedwongen nauwkeurig te kijken naar de beweging, waardoor er een duidelijk plaatje is. En tot slot oefenen de leerlingen hun sociale vaardigheden.
Als je de leerlingen laat coachen is het belangrijk dat je in de gaten houdt dat het voor sommige leerlingen erg moeilijk is om uitleg te geven aan hun medeleerlingen. Daarnaast moet je ook de tijd nemen om een les goed voor te bereiden, zodat de les organisatorisch loopt en de veiligheid gewaarborgd wordt. Tot slot is het belangrijk te weten wat je van een groep kan vragen. De werksfeer in een groep kan bepalend zijn voor het wel of niet slagen van een dergelijke les.

DE EXPERTVORM

We maken gebruik van de werkvorm 'experts'. Deze vorm gaat er vanuit dat er op een bepaald vlak experts komen, die vervolgens hun kennis en ervaring over kunnen dragen aan hun medeleerlingen.

Stap 1

Vormen van de experts

De klas wordt verdeeld in groepen, elke groep gaat aan de gang om een beweging te leren. Elke groep een eigen onderdeel.

Stap 2

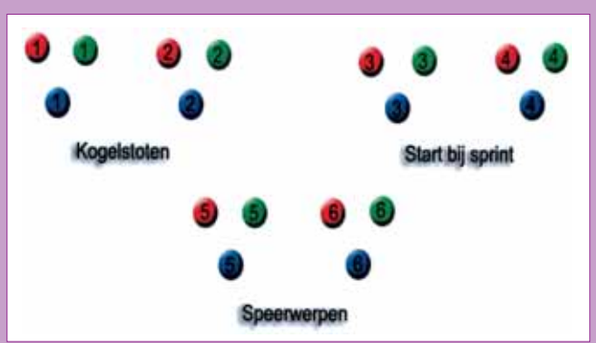
Nadenken over de aanwijzingen

De groepen moeten nu met elkaar bedenken wat voor aanwijzingen ze kunnen geven bij hun onderdeel.

Stap 3

Heterogene groepen maken

De groepen worden zo gemengd dat in elke nieuwe groep ten minste één expert van elk onderdeel zit.

Let op

Het komt voor dat de groepen niet zo mooi verdeeld kunnen worden. In de nieuwe kleine groepjes kun je dan twee experts bij elkaar zetten. Het is handig om er twee te kiezen die even vaardig zijn in het uitleggen, om te voorkomen dat de verbaal sterkste leerling alles doet.

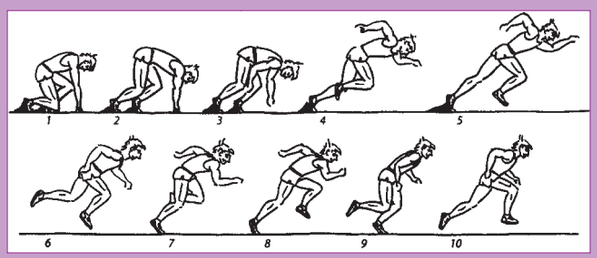

FOTO: ANITA RIEMERSMA

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 22

KIJKWIJZER START BIJ DE SPRINT

1 'Op uw plaats'
Eén knie op de grond.
Handen achter de startstreep.

2 'Klaar'
Heupen omhoog.
Schouders naar voren.

3,4 'Af'
Achterste been snel naar voren zwaaien.
Tegengestelde arm naar voor.

5 Het voorste been in de starthouding heeft het langst contact met de grond/het startblok en wordt volledig gestrekt.

6-10 'Eerste passen'
De eerste passen zijn kort en ondersteund door felle arminzet.
Het bovenlichaam komt geleidelijk omhoog.

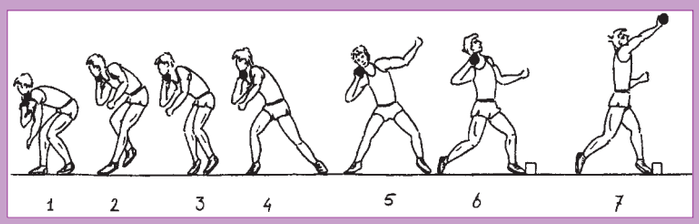
Deze opmerkingen/vragen zijn voor de docent om te zeggen/stellen en staan niet op de kijkwijzer. Ze dienen bij alle kijkwijzers te worden gesteld.

Van te voren
- Zeg: 'Lees de hele kijkwijzer!'.
- Zeg: 'Bekijk de plaatjes!'.
- Laat de leerlingen in twee- of meertallen werken.

Tijdens
- Observeren van de beweging.
- Correcties bespreken met 'coachende' leerling.
- Leerlingen elkaar laten corrigeren.
- Ingrijpen bij gevaarlijke situaties.

Na afloop
- Vraag: 'Steek je hand op als je een goede aanwijzing hebt gekregen' (welke?)
- Bespreken: 'Wat ging goed bij het coachen en wat kan beter?'
- Nadruk leggen op andere rol van leerling.
- Vraag: 'Wat hebben jullie geleerd?'.

KIJKWIJZER KOGELSTOTEN

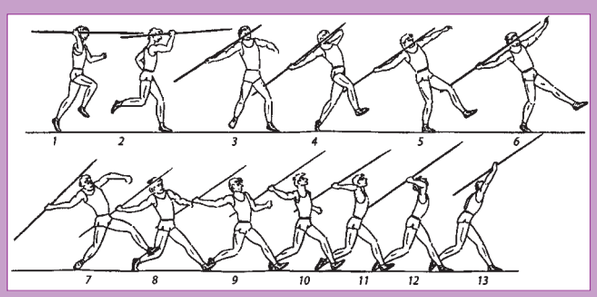
0 Uitgangshouding
Zet je voeten naast elkaar.
Rug in de richting van waar je naartoe stoot.

1-4 Driepas
Rechtshandige: Links – rechts – links.
Linkshandige: Rechts – links – rechts.

5,6 Afzet
Strek het achterste been en draai je heupen.

7 Stoten
Stoot de kogel weg en wijs hem na.
Elleboog blijft tijdens hele beweging achter op de hand.

KIJKWIJZER SPEERWERPEN

0 Uitgangshouding
Zet je voeten naast elkaar in de werprichting.
Speer boven je hoofd.

1,2 Tweepas
Rechtshandige: Links – rechts.
Linkshandige: Rechts – links.
Op pas 2 is de speer achter.

3-8 Driepas
Rechtshandige: Links – kruisvoor rechts – links.
Linkshandige: Rechts – kruisvoor links – rechts.

9-13 Afzet
Voorste been gestrekt (rempas).
Draai eerst je heupen, dan je romp en werp.
Let goed op de armactie.

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 23

LESVOORBEREIDINGSFORMULIER

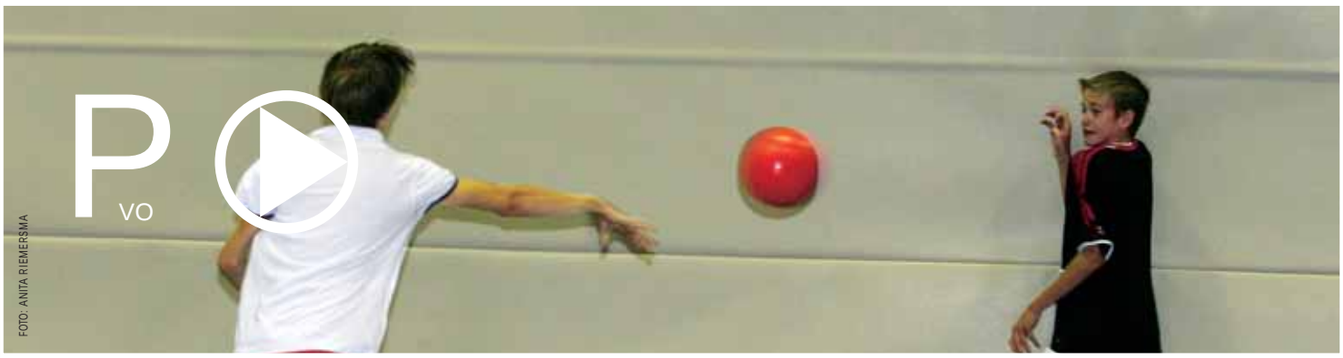
Stappenplan	
Voorbereiding	
Welke beweging	
Stappen die je gaat nemen voor de instructie	Hoe lang doe je dat (totaal vijf minuten)
Evaluatie	
Welke aanwijzingen heb je gegeven/gekregen?	Wat vond je het best gaan?
Denk je dat je de beweging nu kan?	Wat wil je nog meer kwijt?

HET LESVOORBEREIDINGSFORMULIER

In de groepjes die gemaakt zijn bij het vormen van de experts, krijgt iedereen een lesvoorbereidingsformulier. Hierop geeft een leerling aan welke beweging hij/zij gaat coachen en de aanwijzingen die met de expertgroep worden bepaald.
Ook geven ze hierop aan wat ze hebben gedaan en wat ze hebben gekregen aan aanwijzingen voor als ze zelf een onderdeel moesten leren.

Correspondentie: k.anthoni@teylercollege.nl

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 24

TIK- EN AFGOOISPELEN, TOETJE OF HOOFDGERECHT? (1)

Tijdens de Thomas oriëntatiedag, een studiedag voor LO-docenten in Tilburg op 15 december jl., was de belangstelling voor de workshop over tik- en afgooispelen overweldigend. Veel docenten bewegingsonderwijs waren geïnteresseerd in, en na afloop enthousiast over het rijkgeschakeerde aanbod van leerzame tik- en afgooispelen. Deze activiteiten worden vaak gespeeld omdat leerlingen er veel plezier aan beleven en de variaties bijna onuitputtelijk zijn. Maar leuk en gevarieerd is niet genoeg.

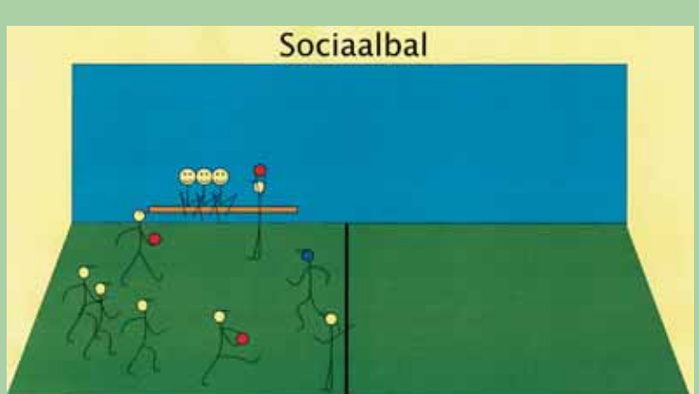
Door: Henk Breukelman

Er zijn geen trefbalverenigingen, of clubs voor aftikspelen. Wel worden er op straat en schoolpleinen door leerlingen tik- en afgooispelen gespeeld. Alhoewel niet meer zo in het VO. Zijn ze ook leerzaam? Verdienen ze ook een plaats in ons bewegingsonderwijs waar we leerlingen voorbereiden op een '...betere deelname aan de bewegingscultuur'?
In een serie van drie artikelen wordt uitvoerig op deze vraag ingegaan.

STATUS

Tik- en afgooispelen hebben in het voortgezet onderwijs een merkwaardige status, zo merk ik tijdens workshops hierover. Of ze zouden onvoldoende leermogelijkheden bieden ('Ze zijn wel leuk, maar weinig leerzaam'). Of ze worden kinderachtig gevonden en gezien als 'domme' spelletjes, en uitsluitend geschikt voor de brugklas (en dan alleen die van het vmbo). Tijdens mijn opleiding (1967-1971) kwam ik een ander vooroordeel tegen: 'Lol hebben omdat je iemand met een bal raakt mag nooit het doel van het bewegingsonderwijs zijn' gaf toen het beleid aan van mijn academie. Dat was in de tijd dat je nog trefbal speelde met een volleybal en een al te enthousiast gooiende jager nog wel eens voor ravage in het lopersvak kon zorgen. Met de zachte ballen van tegenwoordig is deze stelling achterhaald, maar wij mochten dit soort spelletjes nooit op onze hospiteerscholen geven. Gelukkig denkt een meerderheid niet zo negatief over dit soort spelen en worden ze in veel lessen gespeeld. Toch ben ik maar weinig collega's tegen gekomen, die ze voor vol aanzien, net als basketbal, volleybal en softbal. Ze worden uitsluitend gebruikt als inleiding op de les of als toetje. Er wordt nauwelijks onderwijs op gegeven, in de zin dat er vaak geen sprake is van een opbouw of een lessenreeks en dat er weinig instructie wordt gegeven aan leerlingen. En … er wordt bijna nooit een cijfer voor gegeven. Aan de ene kant onderstrepen we het belang van dit domein, maar tegelijkertijd behandelen we het als een stiefkind. Waarom?

In een serie van drie artikelen (tikspelen, afgooispelen en soft-

Bedoeling van het spel:
Er zijn drie ballen in het spel. Er is één tikker, de rest is loper. De tikker probeert zoveel mogelijk lopers te tikken. Wie af is, gaat op de bank zitten. Lopers mogen niet getikt worden als ze in het bezit zijn van een bal. Meerdere lopers mogen niet tegelijk een bal vast houden.

balachtige spelen) ga ik een poging doen deze spelen de (volwaardige) plaats te geven die ze, volgens mij, verdienen.

TIKSPELEN

Tikspelen zijn van alle tijden en culturen. 'Pakkertje', 'krijgertje' of gewoon 'tikkertje' wordt overal op straat en schoolplein gespeeld. Veel spelprincipes leren kinderen bij deze primaire spelletjes. Een kind dat bij 'Schipper mag ik overvaren?' schijnbewegingen heeft leren maken, doet daar zijn voordeel mee als het gaat basketballen of voetballen. Maar ook de transfer naar trefspelen en softbal zijn duidelijk aanwezig. Atletiek wordt de moeder aller sporten genoemd. Voor die uitspraak zullen de technische disciplines (lopen, springen en werpen) bepalend zijn geweest. Als je naar de tactische vaardigheden kijkt, moet het tikspel de vader zijn. Tikspelen zijn allesbehalve saai en kinderachtig. Apenkooi wordt door de meeste Nederlanders als het hoogtepunt van de vroegere gymles gezien. Mijn huidige twee examenklassen (vijftien- en zestienjarigen) wezen in een kleine enquête tik- en afgooispelen als hun favoriete lesonderdeel aan. En heel veel sportverenigingen maken met veel plezier gebruik van de talloze tikspelletjes, als voorbereiding op de training.

HISTORIE

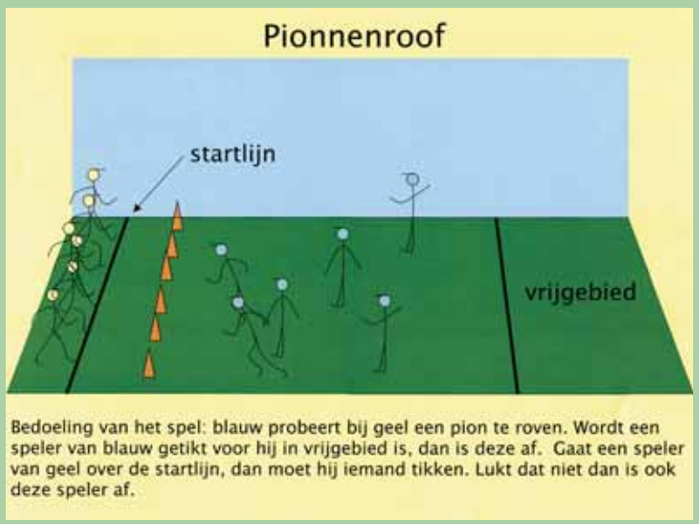
Waarschijnlijk is het tikspel één van de oudste (zo niet de oudste) vormen van spel. Als vredige variant van oorlog en jacht is het op allerlei manieren sinds mensenheugenis gespeeld. Je ziet hetzelfde ook in de dierenwereld. Heel serieus, als het gaat om leven en dood: een prooidier dat rennend voor zijn leven uit de klauwen van het roofdier probeert te blijven. Maar ook spelenderwijs: jonge katjes die voor de lol achter elkaar aanzitten. Er is verschil in ontwikkeling. De één die zich gemakkelijk laat grijpen (vaak nog jonge, onervaren dieren), de ander die zo hard mogelijk, maar blind één kant oprent en de derde die op de juiste momenten slim haken slaat (konijnen bijvoorbeeld). De evolutie is nog niet zo ver dat dieren bewust schijnbewegingen maken om de achtervolger te dollen of de achtervolgde te misleiden. Zelfs de inmiddels wijzer geachte stier in de Spaanse arena heeft nog steeds last van doorschieters en doorziet niet de schijnbewegingen van de toreador.

ONDERWIJZEN

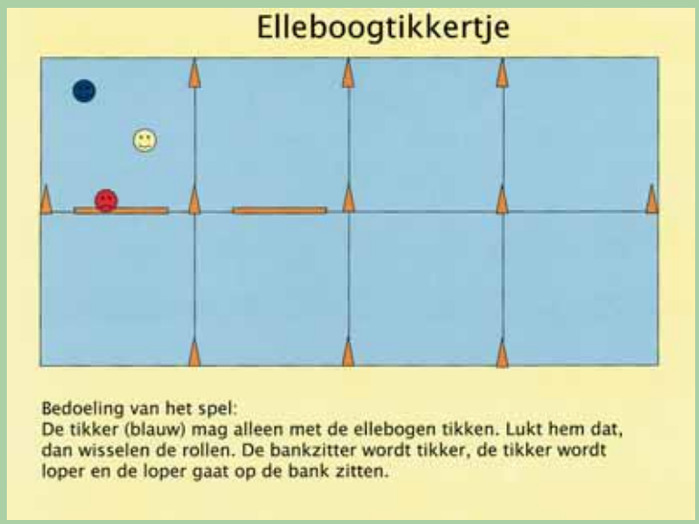
Wil je tikspelen onderwijzen, is het handig inzicht te hebben of te krijgen in de spelontwikkelingsniveaus van kinderen. Want in je les heb je veel niveauverschillen. Als je daar geen oog voor hebt en iedereen door elkaar laat spelen, heb je kans op afhakers en leren kinderen te weinig. In het boek 'Spelen op verschillende niveaus' (Massink en Breukelman) worden vier niveaus aangegeven. Elk kind doorloopt in een verschillend tempo die niveaus om te eindigen daar waar zijn limiet ligt.

Het begint ermee, dat je nog niet de timing hebt om (op tijd) weg te lopen als de tikker je wil tikken. Eigenlijk speel je dan nog niet echt mee. In de tweede fase (beginner) ren je wel weg, zo hard mogelijk, zonder omkijken, één kant op, 'immer gerade aus'. Als je inziet dat je met een plotselinge verandering van richting de tikker kunt misleiden, ben je op het gemiddelde niveau (fase drie) en kun je daarbij ook nog schijnbewegingen maken, dan ben je in het laatste stadium (van gevorderde). Bij de tikker verloopt de ontwikkeling parallel. In het eerste stadium heeft de tikker nog niet het benul achter de loper aan te gaan. Je ziet dat gedrag vaak bij kleuters: ze hebben wel het besef dat er iets spannends aan de hand is, maar nog niet het benul van de rolverdeling. Het kan zelfs gebeuren dat de hele klas achter de tikker aanrent. In fase twee (beginner) gaat de tikker achter de loper aan, maar wordt misleid door z'n richtingsveranderingen. Elke keer schiet hij door. In de fase van de gemiddelde ontwikkeling (fase drie) kan hij de richtingsveranderingen volgen en als hij daarbij ook nog in staat is de schijnbewegingen van de loper te doorzien en zelf gebruik te maken van schijnbewegingen, dan is hij op het niveau van de gevorderde tikker.

Bedoeling van het spel: blauw probeert bij geel een pion te roven. Wordt een speler van blauw getikt voor hij in vrijgebied is, dan is deze af. Gaat een speler van geel over de startlijn, dan moet hij iemand tikken. Lukt dat niet dan is ook deze speler af.

Bedoeling van het spel:
De tikker (blauw) mag alleen met de ellebogen tikken. Lukt hem dat, dan wisselen de rollen. De bankzitter wordt tikker, de tikker wordt loper en de loper gaat op de bank zitten.

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 26

Niveau	Loper	Tikker
1	Je blijft staan	Je gaat naar de loper toe
2	Je loopt op tijd weg	Je volgt de loper, maar 'schiet vaak door'
3	Je maakt ook richtingsveranderingen	Je volgt de richtingsveranderingen van de loper
4	Je maakt ook schijnbewegingen	Je kunt ook de loper misleiden door schijnbewegingen

Voor leerlingen is dit schema prima uit te leggen en te snappen en door eenvoudige observaties ook te bekijken en analyseren. Aan de hand van onderstaand formulier bijvoorbeeld.

Observatieformulier

Spel: Sociaalbal (Info elders in dit artikel)

Naam tikker:

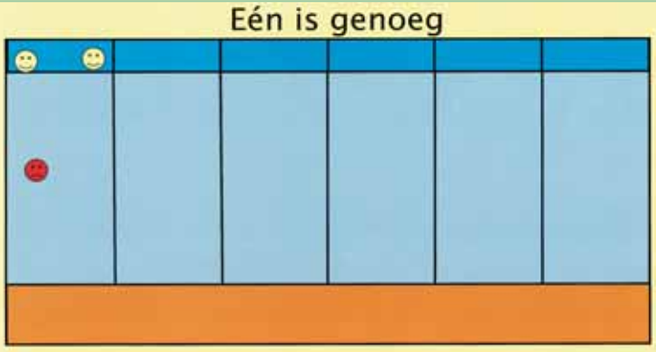
Naam observant:

Zet een kruisje in het vakje, dat past bij het spel van je klasgenoot

1. Je wandelt achter de lopers aan					Je rent achter de lopers aan
2. Je reageert laat als de loper plotseling van richting verandert (Je schiet door)					Je kunt de richtingsveranderingen van de loper goed volgen
3. Je trapt in de schijnbewegingen van de lopers					Je laat je niet misleiden door de schijnbewegingen van de tegenstander
4. Je let niet op de balbezitters					Je let wel op de balbezitters
5. Je reageert niet op samenspel					Je reageert wel op samenspel
6. Je maakt geen schijnacties om de balbezitters te misleiden					Je maakt vaak schijnacties om de balbezitters te misleiden

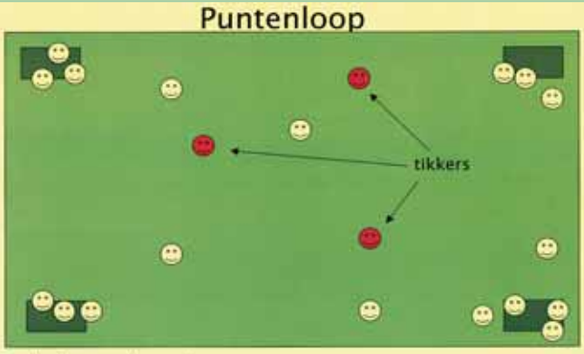
* Geef aan op welk niveau de door jou bekeken klasgenoot speelt. Hij/Zij speelt op niveau

Eén is genoeg

Bedoeling van het spel:
Twee lopers (geel) staan achter de lijn en proberen de overkant te halen. Ze mogen daarbij terug naar hun vrijgebied (blauw). Als **één van hen** de overkant (oranje) haalt, hebben de lopers gewonnen en blijft de tikker (rood) staan. Lukt het de tikker één van beide te tikken dan worden de rollen gewisseld.

Puntenloop

Bedoeling van het spel:
De lopers gaan punten verzamelen. Eén punt voor het oversteken naar de dichtstbijzijnde mat (korte kant van de zaal). Twee voor het matje dat wat verder ligt (lange kant) en drie voor het verste matje (diagonaal). Twee tikkers proberen lopers te pakken. Als je getikt wordt ben je je punten kwijt en begin je opnieuw te sparen.

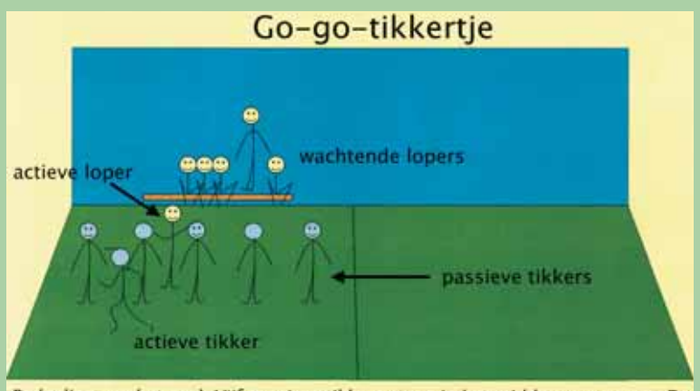

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 27

SPELLETJES VOOR ELK PROBLEEM

Natuurlijk hoeft het niet met papier en pen. Een mondelinge opdracht aan de helft van de klas om de andere helft te bekijken levert prachtige analyses op. Ook LWOO-leerlingen hebben het snel door, al moet je wel voorzichtig zijn met al te krachtige kritieken. Het kan ook verkeerd vallen. Daarom is het veiliger om leerlingen eerst zelf te laten inschatten op welk niveau ze loper of tikker zijn. Als je daar eenmaal weet van hebt, weet je ook welk (spel)probleem je moet aanpakken en welke spelletjes voor jou geschikt zijn om beter te worden. Dat doen we aan de hand van de spelletjesmatrix. Voor elk niveau (dus probleem) zijn er spelletjes verzameld, die je uitdagen om oplossingen te zoeken voor het probleem dat je hebt.

Spelletjesmatrix	**Inblijven**	**Uitmaken**
Beginner		
Probleem	*Op tijd weg zijn*	*Achter de loper aan gaan*
	Ratten en raven Handjeklap Boefje Overloopspelletjes Vos kom uit je hol Pionnenroof	
Gemiddeld		
Probleem	*Richtingsveranderingen maken*	*Richtingsveranderingen van de loper volgen*
	De zittende tikker Let op de bank Puntenloop Doorlooptikkertje Nummertikkertje	
Gevorderd		
Probleem	*Schijnbewegingen maken en samen met anderen tikker misleiden*	*Volgen van loper en met schijnbewegingen loper misleiden. Samen met anderen loper insluiten.*
	Eén is genoeg Go-go-tikkertje Sociaalbal Elleboogtikkertje Achtervaktikkertje Schone voeten halen Kasteeltikkertje	

Bedoeling van het spel: Vijf passieve tikkers staan in het midden, om en om. De zesde is actief en probeert de (gele) loper te tikken. De loper mag tussen de vijf passieve tikkers door. De tikker niet, maar die mag de tikbeurt over geven aan een passieve tikker die met de rug naar hem toestaat door hem op de rug te tikken en "go" te zeggen. Daarna neemt hij zijn plaats in.

Beginnerspelletjes zijn spelletjes met weinig keuzes (je moet één kant op, want er is maar één vrijplaats). Ze doen alleen een appèl op snel weg zijn. Het zijn reactiespelletjes als Boefje (één leerling staat achter een lijn en probeert op een signaal de leerling tegenover hem te tikken) en alle varianten op dit thema. Gemiddelde spelletjes hebben meer vrijplaatsen rondom, zodat lopers van richting moeten veranderen (en dat is juist het probleem) om in veiligheid te komen. Puntenloop is zo'n spelletje (zie info elders in dit artikel). Spelletjes voor gevorderden hebben meestal geen vrijplaatsen meer en zijn complexer door andere opdrachten (samenwerken, bewaken, bevrijden, enz.). Sociaalbal is daar een voorbeeld van (zie info elders in dit artikel).

AANPASSEN EN ONTWERPEN VAN TIKSPELEN

Bij het indelen van de spelletjes in de matrix blijkt al gauw dat

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 28

	Aanpassingen	Moeilijker voor de loper	Moeilijker voor de tikker	Voorbeelden van keuzes
1	Veldgrootte	Veld kleiner	Veld groter	Hele zaal of zaaldeel
2	Behendigheid tikker	Snelle tikker	Langzame tikker	Tikkers uitzoeken
3	Verhouding tikker: loper	Meer tikkers	Minder tikkers	Aantal tikkers opvoeren
4	Loopmogelijkheden tikkers	Meer mogelijkheden	Minder mogelijkheden	Tikvak /-lijn, handicaps
5	Loopmogelijkheden lopers	Minder mogelijkheden	Meer mogelijkheden	Oversteken, rondlopen
6	Vrijplaatsen	Minder vrijplaatsen	Meer vrijplaatsen	Vak, mat, lijnen
7	Bevrijders	Minder/geen bevrijders	Meer bevrijders	Mogelijkheden aangeven
8	Schuilplaatsen	Minder/geen schuilplaatsen	Meer schuilplaatsen	Kast, bok, dikke mat
9	Afwisseling tikkers	Veel afwisseling	Minder afwisseling	Loper wordt tikker
10	Wisselregel loper	Geen rustmoment	Meer rustmoment	Getikt eruit/ andere taak?
11	Samenwerken tikkers	Meer mogelijkheden	Minder mogelijkheden	Van één naar twee tikkers (insluiten)
12	Samenwerken lopers	Minder mogelijkheden	Meer mogelijkheden	Van veel naar een paar lopers

een eenvoudig spelletje voor beginners door een relatief kleine aanpassing verandert in een spelletje voor gevorderden. Neem een klassikaal overloopspel met één tikker. De kansen om te ontsnappen aan de tikker zijn groot. De loper hoeft niet of nauwelijks van de rechte lijn af te wijken en vaak geen schijnbewegingen te maken om de veilige overkant te halen. Doe je hetzelfde spel met drietallen op een zesde van het zaaloppervlak, dan wordt het een ander spel (Eén is genoeg, zie info elders in deze artikelenserie). De lopers gaan samenwerken en kunnen alleen door het misleiden van de tikker (schijnacties maken) slagen in hun opdracht. Daarom is bovenstaande indeling bij sommige spelletjes discutabel. Er zijn veel factoren die een spel gemakkelijk of moeilijk maken. Het volgende schema laat een overzicht zien van factoren die van invloed zijn op de moeilijkheidsgraad van een tikspel. Het zijn daardoor handige criteria bij het aanpassen en ontwerpen van tikspelen.

Tikspelen zijn dus heel goed onderwijsbaar. Als je de juiste spelletjes speelt en die ook varieert. Want een zelfde soort spelletje kan door een simpele aanpassing of variatie een heel andere beleving oproepen. Boefje speel je één tegen één en is een typisch basisschoolspel. Speel je het als handjeklap (ook wel 'koop een koe' geheten), dan wordt het voor brugklassers ook al leuk, maar blijft het een één tegen één spel. Speel je het als klas (de ene helft tegen de andere helft) in de vorm van blokken- of pionnenroof (zie elders in deze artikelenserie), dan is het geheid ook voor examenklassen (tot in het vwo toe) een succes.

LEUK EN LEERZAAM

Het probleem bij dit laatste spel is dat je je kunt verstoppen. Er zijn tikkers die het hele spel niet in actie komen en lopers die alleen maar bij de vrijplaats blijven hangen. De beleving (het gehalte 'leuk') is enorm groot, het gehalte 'leerzaam' klein. Dat is bijna altijd zo bij klassikale spelen met grote aantallen. Daarom moet je ook in de tikspelen blijven zoeken naar mogelijkheden voor persoonlijke ontplooiing. Daarvoor is het nodig dat je de klas verdeelt in kleinere groepen. Dat gaat soms tegen een weerstand in, want met z'n allen is immers leuker. Heel veel spelletjes kun je daarvoor geschikt maken. Maak je de aantallen kleiner, dan wordt de individuele aanspreekbaarheid groter. Niemand kan zich verstoppen en je bent heel vaak aan de beurt. 'Eén is genoeg' en 'elleboogtikkertje' zijn daar voorbeelden van. Het zijn spelletjes voor drie of vier leerlingen. De progressie is enorm. Kinderen werken zich in twee, drie lessen op van een beginner tot een gevorderde leerling. En dan kun je zo'n lessenserie weer heel succesvol afsluiten met een groot 'belevings'spel (als blokkenroof of apenkooi), waar iedereen het geleerde kan laten zien.

Wordt vervolgd.

Correspondentie: Breuk33@hotmail.com

KENNISMAKEN MET BADMINTON

Badminton is een erg aantrekkelijk spel voor het basisonderwijs. Een shuttle raken en deze in de lucht slaan of ergens naar toe slaan is een vaardigheid die kleine kinderen al snel onder de knie hebben. De badmintonachtige hand-oog coördinatieoefeningen zijn een leuke voorbereiding op het badmintonspel met een echt net en wellicht ook met belijning voor de wedstrijdjes. De Nederlandse Badminton Bond vindt het belangrijk dat leerlingen van het basisonderwijs op een leuke en uitdagende manier kennismaken met het badmintonspelletje.

Door: Chris Mooij, Paula Rip, Maurits van Tubergen Lotgering

LESKAARTEN

Binnenkort verschijnt een serie leskaarten waarop lessen zijn uitgeschreven over badminton. Met de lessen wordt een brug geslagen tussen het bewegingsonderwijs in school en de badmintonvereniging, waar de jeugd zich verder kan ontwikkelen. Er wordt aangesloten op de leerlijnen uit het Basisdocument bewegingsonderwijs.

Het gaat om een drietal series van drie lessen:

- de eerste serie lessen is voor in de les bewegingsonderwijs, dus *binnen schooltijd*
- de tweede serie lessen is bedoeld voor de naschoolse activiteiten, *meestal in school* aan kinderen die meer interesse hebben in badminton
- de derde serie lessen is bedoeld voor de kennismakingslessen *binnen de badmintonvereniging* en die gericht zijn op de kinderen die vanuit dit traject zich aan willen melden bij de badmintonvereniging.

Belangrijk is dat de lessen op een aansprekende manier de leerlingen laten kennismaken met badminton. Dat betekent: veel beurten en herhalingen, geen lange wachttijden, oefenen in kleine groepjes en een aanbod waaraan iedereen kan deelnemen.

In dit artikel geven we een voorbeeld van een leskaart waarmee ook is gewerkt tijdens de workshop op de studiedag basisonderwijs in Amsterdam op 1 november 2006.

Het gaat om leskaarten die in de gewone les bewegingsonderwijs binnen schooltijd kunnen worden gebruikt. In het hierbij weergegeven voorbeeld is 'mikken' uitgewerkt. Er komt ook een leskaart voor 'trucjes', bijvoorbeeld: hoog en laag afwisselen, backhand en forehand afwisselen, gaan zitten en weer opstaan, rondje draaien tussen twee keer slaan in, tussen de benen door spelen, achter de rug om spelen. Verder kunnen de leerlingen een badmintondiploma halen.

MEER INFO

Deze lesmap is nog in ontwikkeling en de verwachting is dat deze in februari 2007 gereed zal zijn. Ter ondersteuning van de leskaarten is een cd-rom bijgevoegd met lesvoorbeelden. Meer informatie over deze map (verspreiding, kosten en werkwijze) worden gepubliceerd op de website van de NBB, *www.badminton.nl*.

Voor vragen kunt u terecht bij Paula Rip: *prip@badminton.nl*.

ACTIVITEITENKAART
STATION 1: MIKKEN

Organisatie

Zes kinderen werken in drie tweetallen. Eén leerling van het tweetal doet de mikactiviteit, terwijl de andere op de bank zit en de score bijhoudt.

Arrangement

- Wandrek als mikdoel.
- Drie keer drie vakken in het wandrek boven elkaar markeren (met lintjes).
- Lijnen van krijt, afstand op twee meter, drie meter en vier meter.
- Drie badmintonrackets.
- Drie verzamelbakjes voor de shuttles.
- Drie keer drie shuttles.
- Eén wachtbank.

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 30

Opdracht
Probeer vanaf de eerste streep de drie shuttles in één van de gemarkeerde vakken te slaan.

Startregels
- Tweetallen maken.
- Eén van de twee kinderen neemt een racket en de shuttles.
- De ander wacht op de bank.
- Begin achter de eerste streep.

Speelregels
- Sla per beurt een shuttle uit je eigen verzamelbakje.
- De wachter telt hoeveel shuttles er in de gemarkeerde vakken zijn geslagen.

Wisselregels
- Als de mikker klaar is, legt hij zijn racket op de streep en gaat op de bank zitten.
- Als de mikker klaar is, verzamelt de wachter de shuttles.
- Wisselen van taak.

Stopregels
- Als er drie shuttles zijn geslagen is de beurt voorbij.
- Als alle leerlingen vijf beurten hebben gehad, is dit station klaar, men waarschuwt de leerkracht en wacht daarna op de bank.

Tips voor de lesgever	
Loopt het?	
Er is een oneven aantal kinderen	Een leerling mag met zes shuttles werken Een drietal maken met twee wachters
De mikker gaat over de lijn heen	De wachter waarschuwt de mikker De score telt niet, de teller beoordeelt dit
Shuttles blijven in het wandrek hangen	Reserveshuttles bij de leerkracht halen
De telling wordt niet eerlijk gedaan	De teller werkt op een papiertje (turven) Bij elke score verdient de mikker een wasknijper, welke hij aan zijn shirt kan doen
De kinderen staan te dicht bij elkaar	In twee groepen werken
Lukt het bijna?	
De mikker scoort weinig	Racket met kortere steel gebruiken Kind mag voor de eerste lijn staan Juiste voet voorzetten Racket in de slag in een lijn naar voren bewegen
De mikker slaat ongecontroleerd	Geef een voorbeeld van een rustigere slag
Lukt het beter?	
De mikker slaat vaak raak	Sla in een vak boven de gemarkeerde vakken Probeer in een beurt alle vakken te raken Ga naar de tweede lijn als je drie punten hebt gehaald. Als je zes punten hebt gehaald mag je naar de derde lijn
Het is zelfs achter de verste lijn makkelijk	Sla met je verkeerde hand Sla steeds in een ander vak De wachter gooit de shuttle aan, waarna de mikker moet proberen de shuttle in de vakken te slaan Sla over een hindernis (kast of touw) heen
Leeft het?	
De kinderen zijn toe aan een nieuwe uitdaging	Hanteer een speciale puntentelling. Vanaf de eerste lijn is een vak een punt waard, vanaf de tweede lijn twee punten en vanaf de derde lijn drie punten Welk tweetal haalt het meeste punten? Noteer de score op het bord Ranglijst bij gaan houden voor de verschillende onderdelen. Welk team heeft aan het eind van de les de meeste punten?

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 31

VEEL BELANGSTELLING OM MET BSM TE STARTEN

Op 16 november 2006 is de eerste bijeenkomst gehouden van de vijf regionale netwerken BSM. Bewegen, Sport en Maatschappij is de nieuwe naam voor LO2, LO als examenvak op havo en vwo. In Amersfoort zijn collega's van 45 scholen bijeen gekomen voor een eerste gezamenlijke bijeenkomst, waarbij de netwerken ook afzonderlijk bij elkaar hebben gezeten om te bespreken waaraan behoefte is. In die netwerken zijn zowel scholen vertegenwoordigd die al LO2 geven, scholen die al aan het landelijke netwerk LO2 hebben deelgenomen en scholen die in 2007 willen starten met BSM.

Twee maanden later hebben de netwerken hun tweede of derde bijeenkomst achter de rug en is het aantal netwerken gegroeid naar zes, met in totaal 52 scholen!

Door: Eric Swinkels

AANLEIDING

Vanaf 1 augustus 2007 gaat de nieuwe tweede fase van start. Alle eindtermen in de tweede fase van het VO zijn globaler beschreven en hebben een min of meer gelijke omvang gekregen. Voor BSM is hierdoor de studielast voor havo met 37% gegroeid naar 320 studielasturen (slu) en in het vwo-programma met maar liefst 58% naar 440 slu. De eindtermen zijn weliswaar globaler omschreven, maar inhoudelijk dezelfde. De vwo-ers moeten nu ook meer regelende rollen uitvoeren.

Voor veel scholen vormen deze veranderingen een aanleiding om nieuwe vakken aan te bieden. De KVLO en SLO hebben het afgelopen jaar veel vragen gekregen om ondersteuning te bieden aan scholen die met BSM wilden starten. Daartoe zijn cursussen BSM aangeboden en is het landelijke netwerk LO2 gesplitst in zes regionale netwerken.

2006: CURSUSSEN BSM

Afgelopen jaar heeft SLO (ook in samenwerking met de KVLO) vijf cursussen BSM georganiseerd en daaraan hebben in totaal 130 collega's deelgenomen. De cursussen BSM hadden tot doel de docenten te informeren, vragen te beantwoorden en vooral te helpen bij de opzet van een eigen programma van toetsing & afsluiting. In dat PTA staat hoe alle eindtermen van het examenprogramma worden vertaald in activiteiten die leerlingen in een bepaalde tijd moeten doen. Tevens staat daarin hoeveel studielast iedere activiteit of opdracht heeft, verdeeld in contacttijd (praktijk- en theorielessen) en zelfstudietijd. De weging, hoe de verschillende praktische opdrachten en toetsen zich tot elkaar verhouden, staat er ook in omdat BSM moet worden afgesloten met een cijfer.

RUIM 50 SCHOLEN IN ZES NETWERKEN BSM!

Het blijkt voor collega's een hele klus te zijn een gedegen programma samen te stellen. De 'Handreiking BSM' geeft veel achtergrondinformatie en uitgewerkte voorbeelden van PTA's, toetsen en praktische opdrachten. Omdat het programma op iedere school toch vaak specifiek is met eigen keuzes, blijkt dat scholen hun eigen programma samenstellen. Om scholen te ondersteunen in het ontwikkelings- en groeiproces, bieden de netwerken BSM uitkomst.

KNELPUNTEN, VRAGEN EN VONDSTEN

Aan het einde van de cursussen BSM hebben de deelnemers steeds hun vragen, knelpunten en vondsten naar voren kunnen brengen. Daarvan wordt later een opsomming gegeven.

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 32

REGIONALE NETWERKEN BSM

De netwerken zijn een prima gelegenheid om de oplossingen die collega's gevonden hebben voor een vraag of knelpunt te delen met anderen. Zo worden goede en minder goede ervaringen en vondsten uitgewisseld. Om de scholen makkelijker met elkaar goede voorbeelden te laten uitwisselen, probeert SLO zo snel mogelijk een website aan te bieden.
Op *www.bsm.slo.nl* kunnen de deelnemende scholen hun voorbeelden van PTA's, cijferlijsten, toetsen, praktische opdrachten, handelingsdelen, projecten aanbieden.
Voorwaarde is dat de scholen deelnemen aan de netwerken.
In de netwerken worden steeds onderwerpen besproken die op dat moment de aandacht vragen. Op dit moment zijn dat met name het geven van voorlichting aan leerlingen en promotie van het vak BSM op school; de keuzes van activiteiten en de verdeling van studielast en weging in het PT&A; op welke wijze inhoud kan worden gegeven aan de theoretische kant van BSM; op welke wijze het hoger vaardigheidsniveau tot uiting komt in praktische opdrachten, gecombineerd met grotere regelvaardigheid; welke handelingsdelen zinvol zijn.

Het vak BSM wordt alleen afgesloten als schoolexamen. Dat geeft enerzijds scholen de mogelijkheid het programma naar eigen inzicht aan te bieden. De globaler omschreven eindtermen vergroten eveneens die keuzemogelijkheden. Om er voor te zorgen dat er kwalitatief goed Bewegingsonderwijs wordt gegeven in het examenvak BSM verdient het de aanbeveling regelmatig te overleggen met scholen die ook het vak BSM (verder) willen ontwikkelen. Daartoe bieden de netwerken BSM in onze ogen de ideale gelegenheid.
In het hierbij geplaatste overzicht staan alle scholen die tot op heden zijn aangesloten bij de zes netwerken. Mocht u belangstelling hebben voor de netwerken BSM, dan kunt u zich melden bij ondergetekende.

Regionale netwerken BSM (52 scholen) e.swinkels@slo.nl - 29 januari 2007

	Noord-West	**Noord-Noord-Oost**	**Noord-Oost-Oost**	**Midden**	**Zuid-West**	**Zuid-Oost**
	Amsterdam	Heerenveen/ Zwolle	Zwolle Hoogeveen	Amersfoort	Rotterdam	Eindhoven
1	Koen Anthoni S.A.V.O. Den Helder	Gerie ten Brinke OSG Piter Jelles Montessori Leeuwarden	Eric Swinkels CS Vincent van Gogh Assen	Wessel van de Kamp Almende College Silvolde	Els Schrik Stanislas College Delft	Dennis Witsiers Stella Maris College Meerssen
2	Noordzee College, loc. Ichthus HAG, Driehuis	Magister Alvius Sneek	CSG Reggesteyn Nijverdal #	Kalsbeek College Woerden	SG Wolfert van Borselen Rotterdam	Mondriaan College Oss
3	Purmerendse Sg Purmerend	Wessel Gansfortcollege Groningen	Assink Lyceum Haaksbergen #	Schoonhovens College Schoonhoven	CSW H/V Middelburg	RSG 't Rijks Bergen op Zoom
4	Herbert Vissers College Nieuw-Vennep	OSG Singelland, Drachtster Lyceum, Drachten	CSG Het Noordik Almelo #	Ludger College Doetinchem *	Christelijk Lyceum Delft	Porta Mosana Maastricht
5	Codernicus SG Hoorn	Dr. Nassau College Assen #	Twents Carmel College; loc. Thij, Oldenzaal #	RSG Slingerbos Harderwijk *	Stedelijk College Zoetermeer	Merletcollege Cuijk
6	Martinus College Grootebroek #	Esdalcollege Emmen #	Ichthus College Zwolle	Thorbecke Sg Veenendaal	Zeldenrust-Steelantcollege Terneuzen	LCL Eindhoven
7	Schoter Sg Haarlem #	De Nieuwe Veste Coevorden	Sg Pieter Zandt Kampen	Oosterlicht College Nieuwegein #	SSG De Rede Terneuzen	Dendron College Horst
8	Amstelveencollege Amstelveen #	RSG Steenwijk Steenwijk		Oostvaarderscollege Almere #	Adelbert College Wassenaar	Markland College Oudenbosch
9	Rijnlands Lyceum Sassenheim			Etty Hillesum Lyceum Deventer #	Prisma Graaf Engelbert Breda	
10				Daltonschool Helen Parkhurst Almere		

* hebben zich (ook) opgegeven voor een andere regio
\# Scholen die al aan het landelijk netwerk LO2 hebben deelgenomen

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 33

VRAGEN

- Wat is de samenhang met andere vakken? Zijn er voorbeelden van vakoverstijgende opdrachten of projecten?
- De combinatie havisten en vwo-ers in één groep: wordt dat vanaf 2007 niet veel lastiger te organiseren? En wanneer starten zij dan?
- Wat is de werkdruk bij het opstarten van BSM?
- Verdeling studielast BSM: wat is de verhouding tussen praktijk en theorie en tussen contacttijd en zelfstudietijd?
- Wat zijn de kosten voor leerlingen? Incasso, boeken/methodes, excursies, kleding/materiaal.
- Is een apart budget voor (invoering van) BSM nodig/mogelijk?
- Uit welke methodes kun je kiezen?
- Hoe kun je ondersteuning krijgen bij het ontwikkelen van (nieuw) materiaal voor BSM?
- Wat wordt verstaan onder de Onderzoeksopdracht?
- Accommodatie is vaak een beperkende factor bij invoering of als BSM veel wordt gekozen. Wat zijn tips waarmee je accommodatieproblemen kunt omzeilen.
- Theorie BSM kan meer zijn dan schriftelijke toetsen? Hoe dan?
- Wat te doen als leerlingen een (langdurige) blessure hebben?
- Is de nieuwe informatiefolder BSM voor leerlingen al beschikbaar bij de KVLO? Is er ook een poster BSM die op school kan worden opgehangen?

VONDSTEN!

- Sportklassen als doorlopende leerlijn vanaf de onderbouw. Geef je nu al LO2, dan zouden sportklassen in de onderbouw daarop prima kunnen aansluiten.
- Als specifieke verdieping voor vwo-ers: het maken van een bewegingsanalyse.
- Met twee collega's samen aan één groep BSM lesgeven en samen het vak ontwikkelen.
- Parallelle groepen havo en vwo.
- Subsidiemogelijkheden bij gemeenten om projecten te bekostigen.
- De ruimte en keuzevrijheid binnen het programma BSM is eigenlijk best groot.
- De decaan is een spil in de voorlichting naar leerlingen. Zorg dat hij/zij goed geïnformeerd is naar de inhoud, het programma van en de ervaringen met BSM.
- Geef alle BSMers een apart sprekend shirt of trui om hen te onderscheiden van andere sportende leerlingen, zeker als ze iets moeten organiseren of begeleiden.
- Voedingsleer als apart theorieonderdeel.

KNELPUNTEN!

- Teveel verdieping in het huidige programma LO1 en ander gebruik van materiaal: frictie.
- Van BSMers mag een hoger vaardigheidsniveau worden verwacht: van welk niveau mag je dan uitgaan?
- Motivatie leerlingen: alle leerlingen mogen BSM kiezen, maar goede motivatie is absoluut een must.
- Accommodatie is vaak een beperkende factor.
- Ontwikkeltijd.

Eric Swinkels werkt als docent LO/BSM op Sg Twickel in Hengelo en is daarnaast werkzaam bij SLO

Correspondentie: e.swinkels@slo.nl.

BSM IS HOT!

Heel Nederland komt vol te zitten met BSM-scholen. Het examenvak Bewegen Sport en Maatschappij (zoals LO2 vanaf 1 augustus 2007 gaat heten) in het vrije deel van de profielen groeit nog steeds. Sterker nog de teller van de lijst van scholen die aangegeven hebben interesse te hebben in BSM staat op 81! Er is veel belangstelling voor de cursussen BSM die door de SLO worden verzorgd. Het aantal netwerkgroepen BSM gaat zich uitbreiden. Er worden wekelijks informatiepakketten BSM aangevraagd bij de KVLO en de studiedagen BSM zitten elk jaar vol.

Vanuit de KVLO wordt geprobeerd om een volledig overzicht te krijgen van alle scholen die BSM aanbieden. Dit is lastig, vaak horen we van scholen dat ze willen beginnen maar weten we niet zeker of dat ook echt gebeurd is. In een database verzamelen we namen, adressen en dergelijke zodat het bijvoorbeeld mogelijk wordt om de mensen persoonlijk uit te nodigen voor studiedagen. Ook kan eenvoudig de nieuwste informatie met betrekking tot ontwikkelingen op BSM-gebied worden verspreid. Er kan onderling contact gelegd worden en informatie uitgewisseld worden.

Vandaar het verzoek om de officiële lijst aan te vullen. Wanneer op uw school al BSM wordt gegeven en nog niet op deze lijst voorkomt zou u dit dan door willen mailen aan ondergetekende. Met uw privé-gegevens wordt zorgvuldig omgegaan en ze worden alleen in bovenstaande gevallen gebruikt.
U kunt de lijst vinden op *http://213.133.48.207/sf.mcgi?282 (www.kvlo.nl) VO/BSM(LO2) deelnemende scholen)*

Correspondentie: g.w.klein.lankhorst@maartens.nl

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 34

T

LO 13 '06

'DE SPORTIEVE SCHOOL', EEN PROGRAMMASCHETS

Op de studiedag voor het voortgezet onderwijs in Groningen op 1 februari jongstleden, is in een aantal workshops het Basisdocument voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs (Basisdocument VO) onder de aandacht gebracht. In een tweetal artikelen wordt dit in deze Lichamelijke opvoeding belicht. Er waren vier scenario's die u heeft kunnen hanteren om de, 1 augustus 2006 ingegane, nieuwe onderbouw vorm te geven (zie LO 13 '06). Hoe zou u met het Basisdocument VO kunnen werken vanuit scenario 1. ***Door: Maarten Massink***

Voor het invoeren van vernieuwingen zijn de verschillende scenario's beschreven in een artikel 'Basisdocument als identiteitsbewaker' (LO 13, 2006). Zo ook dit scenario 1. In dit scenario worden de vernieuwingen op school terughoudend ingevoerd. De vakkenstructuur blijft duidelijk herkenbaar aanwezig. Welke gevolgen dat heeft voor het programma, procesfactoren als tijd- en groepsverdeling, personele inzet en de rol van leerlingen en begeleiders is wellicht voor u herkenbaar en vergelijkbaar met uw school. Welke kansen zijn hier voor het gebruik van het basisdocument?

CONTEXTSCHETS

De Stam is een brede scholengemeenschap voor lwoo t/m gymnasium met 1200 leerlingen in een groeistad. Leerlingen kiezen deze school omdat de school een goede reputatie heeft.
De school:

- kent in de onderbouw een dakpanstructuur en sluit basisvorming af na twee jaar
- loopt niet voorop bij de onderwijsontwikkelingen maar probeert nieuwe richtlijnen en ideeën in te passen in de bestaande onderwijspraktijk
- staat daarom bekend als degelijk maar niet bepaald vernieuwend
- stelt voorop dat leerlingen en ouders vroegtijdig en veelvuldig inzicht moeten krijgen in de leerresultaten
- hecht veel waarde aan leerlingbegeleiding, er is in de onderbouw een dubbelmentoraat
- wil ook graag een sportieve school zijn
- biedt bewegen, sport en maatschappij (BSM) als examenvak aan in havo/vwo en wil dat ook als examenvak voor vmbo-leerlingen gaan doen
- staat in een wijk met veel sportfaciliteiten, waaronder een voetbalstadion. Veel leerlingen zijn fan van de voetbalclub.

SCENARIO 1

De school past in scenario 1; ze wil graag dicht bij de bestaande praktijk blijven omdat ze goede ervaringen en een goede naam hebben als school. Aan de andere kant willen ze de basisvorming wel meer handen en voeten geven. Daarom zijn ze begonnen met andere werkvormen in de les uit te proberen met als hoofdthema; actief en zelfstandig leren van leerlingen. Dit heeft geleid tot afstemming van werkvormen binnen de vakken. Een volgende stap is het afstemmen van inhouden van vakken. Er is nu wel een begin gemaakt om tot afspraken te komen om de aandacht voor overeenkomstige vaardigheden beter te coördineren. Bewegen en sport (B&S) is als vak aangewezen om vooral aandacht te besteden aan de vaardigheid samenwerking.

PROGRAMMASCHETS

Het programma bewegen en sport vindt grotendeels plaats binnen de vakkenstructuur, dat wil zeggen in de vorm van regulier geroosterde lessen. De benadering daarvan is dat het - weliswaar vereenvoudigd - 'sportecht' moet zijn om de stap naar deelname aan de omringende bewegingscultuur zo soepel mogelijk te maken. Vooral het leren bewegen staat centraal. De vakgroep streeft ernaar alle activiteiten op drie niveaus van deelname aan te bieden. Het aanbod van de activiteiten wordt door de vakgroep bepaald. De keuze in de uitvoering is afhankelijk van het vaardigheidsniveau van de leerling. Naast de gewone lessen kunnen leerlingen na schooltijd op twee momenten in de week meedoen aan buitenschoolse sportinstuiven. Op deze momenten worden ook

schoolteamselecties gemaakt voor leerlingen die de school willen vertegenwoordigen in de provinciale interscolaire toernooien, waar de school altijd aan meedoet. Eén uur per week is er steunles. Leerlingen die op een onderdeel niet het basisniveau halen zijn 'zorgleerlingen' en worden dan uitgenodigd om extra te komen oefenen om de aansluiting bij de eigen klas te kunnen behouden.
Verder wordt er schoolzwemmen aangeboden. Leerlingen die nog geen zwemvaardigheid hebben, leren alsnog zwemmen in een apart programma binnen keuze-uren.

PROCESFACTOREN

Er wordt lesgegeven in leseenheden van 45 minuten. Hierdoor worden de mentoruren en de keuze-uren betaald. In de onderbouw wordt bij bewegen en sport alleen gewerkt met blokuren van 90 minuten. In klas 1 en klas 2 hebben de leerlingen elke week twee blokken bewegen en sport. Het jaar wordt verdeeld in vier perioden van tien weken waarvan acht weken wordt lesgegeven. De tiende week is op school een proefwerkweek of activiteitenweek waarin er volgens een bijzonder rooster les is. In deze weken worden toernooien of sportieve evenementen (atletiek vijfkamp, duurloop) georganiseerd.
Tijdens keuze-uren gaan leerlingen tweemaal per week naar vakken van hun keuze. Leerlingen tekenen in voor deze keuze-uren. De steunlessen B&S passen binnen deze structuur.
De lessen worden gegeven in standaard ingerichte gymzalen. Acht weken per jaar is er de beschikking over een veld en soms kan de naburige sporthal gebruikt worden, vooral voor bijzondere evenementen. Er zijn veel contacten met de naburige sportverenigingen. In de onderbouw wordt hiervan gebruikgemaakt door toernooien voor leerlingen samen met de verenigingen te organiseren, waarbij ook gebruikgemaakt wordt van hun accommodatie. In de bovenbouw kunnen leerlingen in een sportoriëntatieproject bij deze clubs en verenigingen in een periode van vier weken meedoen met trainingen.

PERSONELE CONSEQUENTIES

Een docent is in principe verantwoordelijk voor zijn klassen. In het dubbelmentoraat wordt samengewerkt. De steunles en het zwemmen worden gegeven door de docenten die daar de meeste affiniteit mee hebben. Voor de instuiven en de organisatie en begeleiding van de toernooien is een taakverdeling gemaakt naar rato van de aanstellingsomvang. Voor elke taak is er een duidelijke coördinator die zorgt dat het draaiboek wordt gevolgd. Bij de toernooien worden leerlingen uit de bovenbouw (vooral bij bewegen, sport en maatschappij (BSM)) en geïnteresseerde collega's van andere vakken betrokken.

ROL VAN LEERLINGEN EN BEGELEIDERS

De school heeft zich ten doel gesteld het zelfstandig werken en leren van leerlingen te stimuleren, waarbij de docent steeds meer de rol van begeleider/coach van het leerproces wordt. Als vuistregel wordt afgesproken dat tenminste niet meer dan de helft van de les centraal wordt gegeven. Dus leerlingen werken in iedere les minstens de helft van de tijd zelfstandig, individueel of in groepen aan opdrachten. Voor sommige docenten betekent dit dat zij hun best moeten doen hun klassikale lesmomenten in te perken en nieuwe werkvormen gaan uitproberen. Voor de vakgroep bewegen en sport is dat niets bijzonders. In de lessen bewegen en sport wordt altijd al veel in groepen zelfstandig gewerkt. Voor de vakgroep bewegen en sport ligt de uitdaging er in om de leerlingen meer eigen initiatief te geven, hen meer invloed op hun eigen leerproces te geven. De docenten B&S verschillen onderling nog wel in de mate waarin ze dat haalbaar en wenselijk vinden. Sommige van hen willen de activiteiten behandelen door de technieken aan te leren via oefenvormen en spelvormen. Zij willen zelf het onderwijsleerproces sturen. Andere collega's willen uitgaan van de probleembenadering: zij leren leerlingen bewegingsproblemen op te lossen via probleemgestuurde bewegingssituaties.
Het visieverschil in de vakgroep heeft ertoe geleid dat de activiteiten die gedaan worden zijn afgesproken en vastgelegd, maar dat de wijze van aanbieden per docent mag verschillen. Bijvoorbeeld: docent 1 leert leerlingen stapje voor stapje hoe ze een lay-up moeten uitvoeren om het daarna toe te passen in een wedstrijdje basketbal. Docent 2 speelt een partijtje waarin meerdere baskets zijn waarop gescoord kan worden zodat leerlingen veel kansen krijgen om te doelen in beweging waarbij de lay-up een mogelijke oplossing is. Maar de effectiviteit moet vooral liggen in intensieve beweegtijd waardoor het 'bewegen verbeteren' veel kansen krijgt.
De vakgroep is eensluidend in de aandacht voor respect, sportiviteit en fair play. Deze aandacht is er in eerste instantie door het voorbeeld te geven en leerlingen expliciet aan te spreken die hier onvoldoende zorg voor hebben. Er is bewust voor gekozen geen aparte projecten te maken van fair play, maar in iedere les in te spelen op situaties die zich aandienen.

BASISDOCUMENT

Binnen dit scenario liggen kansen voor het gebruik van het te verschijnen basisdocument voor VO om leerresultaten te signaleren. De kernactiviteiten en niveauduidingen die daarin beschreven staan worden vooral gebruikt om aan te tonen dat er veel leerresultaten zijn op gebied van 'bewegen verbeteren'. Bij 'bewegen regelen' wordt een duidelijke selectie gemaakt uit de items . Het leren regelen mag niet teveel effectieve beweegtijd kosten. De beleving van leerlingen, hun attitude in de les, wordt bespreekbaar gemaakt met docenten van andere vakken middels een niveauduiding in het basisdocument waarin 'betrokkenheid op de les' en 'gerichtheid op (bewegen) verbeteren' wordt beschreven.

VOORAL 'BEWEGEN VERBETEREN'

Het basisdocument wordt vooral gebruikt om te kijken of leerlingen vorderingen maken in het 'bewegen verbeteren'. De vakgroep vindt dat de kern van het vak is leerlingen beter te laten bewegen zodat ze makkelijk aansluiting kunnen vinden bij clubs en verenigingen in de buurt. Daarvoor is het nodig dat veel leerlingen bij de activiteiten 'vervolgniveau' en 'gevorderd niveau halen'. Volgens het basisdocument zou de verde-

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 36

Volleybal tegen elkaar

Arrangement

- Partijvorm, 2 tegen 2
- Nethoogte 2.40m
- Breed en ondiep veld
- Lichtgewicht volleybal

Opdracht

Speel de bal met twee handen bovenhands naar een lege plek bij de andere partij. Probeer de bal aan de andere kant van het net op de grond te krijgen. Ga zo staan dat je met z'n tweeën het hele veld kunt verdedigen.

Fase	Basis	Vervolg	Gevorderd	Zorg
In het spel brengen	Speelt de bal ongeplaatst vanaf het midden van het eigen veld.	Speelt de bal richting de lege plekken vanaf de achterlijn.	Serveert de bal geplaatst en houdt daarbij rekening met het niveau van de ontvanger.	Speelt ballen vanaf een plaats dichtbij het eigen net.
Opbouwen van de aanval	Verplaatst zich op tijd naar eenvoudig geplaatste ballen en speelt deze terug naar de overkant.	Verplaatst zich op tijd naar moeilijk geplaatste ballen en speelt deze naar de overkant terug of speelt de medespeler aan.	Verplaatst zich op tijd naar moeilijk geplaatste ballen en speelt deze de naar de lege plekken van de tegenstander. Speelt samen voor gericht inplaatsen.	Staat stil op eenzelfde plaats. Speelt bij toeval een bal terug.
Scoren en voorkomen ervan	Scoort alleen doordat de tegenstander een fout maakt; verdedigt alleen het eigen velddeel.	Scoort door moeilijk terug te spelen; verdedigt meer dan het eigen velddeel.	Scoort zelf door inplaatsen in de lege plekken; idem, en anticipeert op slecht verwerkte ballen van zijn medespeler.	Komt niet of nauwelijks zelf tot scoren; ontwijkt de bal.

Voorbeeld basisdocument VO van kernactiviteit oriëntatieperiode en deelnameniveaus

Arrangementen helpen inrichten

Kernactiviteit/opdracht

Meehelpen bij opbouw, aanpassen en opruimen van turnsituatie

Basis	Vervolg	Gevorderd	Zorg
Werkt met anderen samen bij het klaarzetten of opruimen van de toestellen.	Toont eigen initiatief om met anderen samen te werken bij het klaarzetten of opruimen van toestellen.	Geeft tijdens het klaarzetten of opruimen anderen zo nodig aanwijzingen.	Werkt niet met anderen samen bij het klaarzetten of opruimen.
Toont initiatief om te helpen als de situatie daarom vraagt.	Voorziet momenten dat ingesprongen moet worden om te helpen.	Kan anderen motiveren om mee te helpen als de situatie daarom vraagt.	Toont weinig initiatief om een helpende hand toe te steken.
Heeft enig inzicht hoe de toestellen ten opzichte van elkaar geplaatst moeten worden.	Heeft oog voor veiligheidsaspecten.	Heeft inzicht in veiligheidsaspecten en kan dat toepassen o.a. bij het plaatsen van de toestellen ten opzicht van elkaar. Heeft kennis van specifieke vergrendelingen en bevestigingen bij de diverse toestellen.	Heeft weinig inzicht hoe de toestellen neergezet moeten worden.

Voorbeeld basisdocument VO van deelnameniveaus oriëntatieperiode voor regeltaken

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 37

Niveauduiding bij het gedragsaspect 'betrokkenheid op de les'				
	Basis	**Vervolg**	**Gevorderd**	**Zorg**
Omgaan met elkaar	Voert met andere leerlingen opdrachten uit en werkt met voorkeur samen met zelfgekozen klasgenoten.	Voert opdrachten uit met wisselende leerlingen, houdt rekening met verschillen en overlegt in situaties. Helpt anderen op vraag van de medeleerling of de docent.	Voert opdrachten uit met wisselende leerlingen en speelt in op de verschillen. Neemt zelf initiatief om hulp op maat te geven aan medeleerlingen. Deze medeleerlingen hebben veel vertrouwen in deze hulp.	Werkt meestal voor zichzelf zonder op anderen te letten. Houdt zich afzijdig bij het samenstellen van groepen en overleg.

Voorbeeld uit basisdocument VO van deelnameniveaus

ling over de niveaus zorg, basis, vervolg en gevorderd respectievelijk ongeveer 5%, 45%, 30%, 20% moeten zijn. Deze vakgroep merkt dat zij door veel aandacht te geven aan verbeteren van bewegen, meer leerlingen op vervolg- en gevorderd niveau hebben. De verdeling ligt meer op 5%, 25%, 40%, 30%. Ze denken dat dit komt door een gestroomlijnde organisatie in de lessen waardoor er veel effectieve beweegtijd is. Naar de schoolleiding toe en in hun vakwerkplan geven ze aan dat ze de beschikbare tijd uit de lessentabel gebruiken en nodig hebben om de leerlingen de niveaus in de aangegeven verdeling te laten halen. Minder tijd, effectief beschikbaar voor 'bewegen verbeteren', leidt tot minder leerlingen in vervolg- en gevorderd niveau, dus minder aansluiting bij de clubs en verenigingen in de buurt.

'BEWEGEN EN REGELEN' IN BEWEGEN, SPORT EN MAATSCHAPPIJ (BSM)

Na het lezen van, en vergelijken met het basisdocument concluderen de docenten bewegen en sport dat zij zelf veel regelen waardoor leerlingen minder doen op dit gebied. Qua bewegen en regelen moeten leerlingen wel helpen met inrichten, hulpverlenen en scheidsrechteren. Dit is er vooral op gericht de les effectief te laten verlopen en om actief leren en zelfstandig werken te stimuleren. Maar qua leren organiseren en ontwerpen merkt de vakgroep dat leerlingen daarin achterblijven in de deelnameniveaus. De vakgroep concludeert dat zij daar weinig lestijd aan besteden. Ook het coachen en begeleiden houdt de docent hier liever in eigen hand omdat hij geschoold is in goed observeren en hij het meest effectief aanwijzingen kan geven waardoor leerlingen zich kunnen verbeteren in bewegen. Om het niveau van leerlingen bij 'bewegen en regelen' te verhogen neemt de vakgroep zich voor ook het leren organiseren, ontwerpen en coachen en begeleiden in de onderbouw te introduceren.
Binnen BSM werd daar uitdrukkelijk wel tijd voor uitgetrokken, want daar is veel meer tijd beschikbaar. Leerlingen kiezen voor BSM waar deze taken bijhoren.

Bekijkt waar hij de bal gaat plaatsen

FOTO: ANITA RIEMERSMA

ATTITUDEASPECTEN SAMEN MET ANDERE VAKKEN DUIDEN

Uit het basisdocument wordt de niveauduiding gebruikt die iets zegt over de betrokkenheid op de les. Daarin wordt onderscheid gemaakt tussen 'omgaan met elkaar', 'omgaan met regels' en 'zelfstandig deelnemen'. De niveau-indeling van zorg, basis, vervolg en gevorderd blijkt ook voor andere vakken een herkenbare beschrijving te zijn. Ook andere vakken kunnen deze beschrijving gebruiken om leerlingen een spiegel voor te houden en duidelijk te maken waar zij staan in hun ontwikkeling en wat er van hen wordt verwacht om verder te komen. De inbreng van de vakgroep bewegen en sport tijdens de leerlingenbespreking wordt met deze duiding over bijvoorbeeld 'omgaan met elkaar' en 'samenwerken' als zeer waardevol en informatief ervaren. Andere vakken geven aan deze wijze van duiding ook te willen gebruiken.

NB.
De voorbeelden uit het basisdocument zijn gebaseerd op een tussendocument. De definitieve versie is vermoedelijk per april 2007 beschikbaar

Correspondentie: m.massink1@chello.nl

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 38

LEUKE LINKEN LEGGEN

Tijdens de studiedag voortgezet onderwijs in Groningen heeft Edwin Timmers zijn onderzoek aangehaald. Er zijn verschillende opvattingen van hoe de docent LO over leren denkt. Aan de hand van het speldomein basketbal wordt het leren volgens Timmers' opvatting verduidelijkt en via welke didactiek je het best te werk kunt gaan om dat 'totale' leren te leren. ***Door: dr. Edwin Timmers***

In het onderzoek kwamen diverse opvattingen naar voren[1].

1 leren is kort kennismaken met veel bewegingsactiviteiten (70% van de collega's)
2 leren is motorisch leren maar voornamelijk op korte termijn (15%)
3 leren is motorisch, sociaal en cognitief leren op korte én lange termijn (15%).

Mijn voorkeur gaat uit naar die laatste opvatting. Hoe complex deze ook is, hoeveel inzet deze ook van de leerling verlangt én hoeveel didactische kwaliteit deze ook van de docent vraagt.
Toegepast op basketbal in een tweede leerjaar van het VO kan dat leren binnen dat onderwijs er als volgt uitzien.

Een lessenreeksschets voor een tweede-klas in het VO

Les 1. We spelen met eindspelvormen vier tegen vier op één basket. Ik noem dat in mijn didactiek een 'totaal'(T). Leerlingen spelen dat spel aanvallend zoveel mogelijk in een '1-2-1-opstelling'. De regel hierbij is: 'wie waar staat maakt niet uit, als alle posities maar bezet zijn'. Verdedigend spelen ze – ook weer zoveel mogelijk - 'man tegen man', waarbij de dichtstbijzijnde tegenspeler wordt verdedigd.
De spelers houden zich aan hun eigen spelregels. Eén speler in elk team fungeert als meespelende coach. Bij een teamspel als basketbal is scoren belangrijk. De vraag is dus: scoren we wel genoeg? Valt dat tegen dan kun je als docent - maar hier doet de leerling-coach dat - het volgende doen.

- *Aanwijzingen geven* die op basis van de volgende analyse door de coach samen met zijn teamgenoten verloopt:
  a worden de posities in de aanval steeds goed bezet?
  b maken we goed gebruik van elkaar om te kunnen scoren; zien we wel wie er dicht bij de basket vrij staat?
  c kunnen we de bal steeds naar twee zijden én in de diepte afspelen?
  d scoren we op een manier die past bij de situatie op dat moment?
  e is onze manier van scoren handig?

Kortom het gaat hier om het uitvoeren van technische en tactische principes. Dat zijn essentiële handelingen, waardoor de bedoeling van een spel of een activiteit kan worden gerealiseerd.
In mijn didactiek blijft het eindspel doorgespeeld worden en blijf ik dus bij het geven van aanwijzingen nog steeds een 'totaal' (T) toepassen.

- *Een andere (basis)spelvorm kiezen* om bijvoorbeeld meer gevarieerd te kunnen scoren zoals:
  a in een 4-4-spel mag één aanvaller 'vrij in de bucket' gaan staan (maximaal drie seconden), een bal in die tijd ontvangen en ongehinderd scoren
  b in duo's met één bal en voortdurend in beweging blijvend scoren op steeds een andere basket.

Ik noem dat in mijn didactiek een 'deel' (D).

Na zo'n basisspel spelen we in dezelfde les of aan het begin van de volgende les weer de eindspelvorm 'vier tegen vier' (een 'totaal'/T). De leermethode is dus Totaal-Totaal óf Totaal-Deel-Totaal.

MOETEN WILLEN LEREN LEREN

Mijn didactisch-methodische aanpak wordt door de leerlingen ervaren én - wat later - bewust gemaakt. Vervolgens passen ze deze aanpak zelf in de rol van helper/coach of scheidsrechter/organisator toe. Het streven is dus om leerlingen bewegingsvaardiger te maken én hen meer zelfstandig hun eigen bewegingsproblemen laten oplossen. Het is een pedagogisch perspectief met als voorwaarde dat leerlingen moeten willen 'leren leren'.

Les 2. We spelen het eindspel vier tegen vier op één basket. Aanval: 1-2-1-opstelling en verdedigend: man tegen man. De spelers zijn allemaal scheidsrechter. Elk team heeft een meespelende coach. In een time out wordt het spel door coach en spelers systematisch als volgt geanalyseerd:

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 39

Spelthema's	*Eindspelvormen*	*Basisspelvormen*
1. Alleen spelen		1.a. Kris kras-dribbel met anderen binnen afgebakende ruimte b. Dribbelend van vak wisselen c. Achtervolgings-dribbel d. Dribbelscore.
2. Alleen scoren		2.a. Scoren uit verschillende posities **b. Bucketball** c. Scoren van twee kanten over lengte van de zaal.
3. Alleen en samenspelend scoren		3.a. Samenspelen onder weerstand met anderen b. Passeren en scoren in een overloopspel: alleen of met pass op medespeler c. Samen spelend scoren aan twee kanten (bounce- en chestpassen?).
4. Alleen en samenspelend passeren en scoren én het alleen en samen voorkomen daarvan	Eén tegen één en twee tegen twee met recht van aanval halen bij de middenlijn.	4.a. Overloopspel met passeer- en scooractie b. Dribbelscore in twee partijen **c. Lijnbasketbal** d. Vier tegen twee varianten in spelvorm zoals twee tegen twee met twee neutrale 'zijkant'-spelers.
5. Als team uitspelen van een tegenpartij én als team voorkomen daarvan	a. Drie tegen drie met recht van aanval halen b. **Vier tegen vier met**/zonder **recht van aanval halen** c. Vijf tegen vijf met/zonder recht van aanval halen. Bij 3-3: Positiespel in aanval 1-2 en in verdediging man tegen man op eigen helft. Bij 4-4: Positiespel in aanval 1-2-1 en in verdediging man tegen man op eigen helft. Bij 5-5: Positiespel in aanval 1-2-2 en in verdediging man tegen man op eigen helft. Later: Positiespel in aanval 1-2-2 met screening en in verdediging man tegen man (ball side-help side) of full press op eigen helft en (later) over hele veld in afwisseling.	

Figuur 1. Spelthema-leerlijnen

- spelen we individueel goed?
- scoort iedereen voldoende?
- spelen we voldoende 'alleen én samen' en op een goede manier?
- doen we voldoende aan 'alleen en samenspelend passeren en scoren' en het voorkomen daarvan?
- spelen we als team de tegenpartij voldoende uit en voorkomen we voldoende dat we uitgespeeld worden?

Deze analyse richt zich op probleemgebieden die in elk spel kunnen voorkomen. Wat in de ogen van de spelers het grootste probleem is, wordt door hen aangepakt (aanwijzing geven of andere spelvorm kiezen). Het toepassen van zo'n *schema*

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 40

FOTO: HANS DIJKHOFF

Drie tegen twee tijdens studiedag VO 2007

maakt 'leren leren' mogelijk. Het geeft inzicht in hoe je het eigen spel en dat van anderen kunt beïnvloeden en ontwikkelen. Naast een schema kan het gaan om toepassing van een *werkpatroon* (TDT) of een *vuistregel* ('al spelend leren').
Als docent werk ik ook met dergelijke werkpatronen. Naast TDT gaat het mij bijvoorbeeld achtereenvolgens om het leggen van nadruk op *beleven, leren en 'leren leren' van het spelen*.

Stel dat bij het 'samenspelend (passeren) en scoren' het 'spelen in de diepte' een probleem blijkt te zijn. We kunnen de bal moeilijk naar voren kwijt. Lijnbasketbal is als basisspelvorm geschikt om dat probleem nadrukkelijk te accentueren en te leren oplossen. De ontwikkeling van zo'n spel kan als volgt gaan.

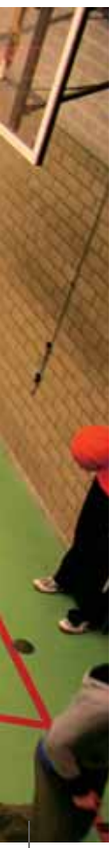
1 Met een vaste speler achter een eindlijn wordt er gescoord als die speler wordt aangespeeld (met bounce- of chest-pass) en de bal daarna naar een medespeler weet te spelen. Vervolgens wordt eerst 'recht van aanval' bij de middenlijn gehaald voordat er opnieuw kan worden gescoord. De bal 'in de diepte' afspelen naar de zich aanbiedende speler achter die eindlijn, lost het probleem op.
2 In plaats van een vaste speler achter de eindlijn, mag nu één wisselende aanvaller zich gedurende drie seconden achter de eindlijn aanbieden. Verdedigers mogen er uiteraard niet komen. Zich op het juiste moment bij de eindlijn aanbieden en de bal 'in de diepte' afspelen, lost het probleem op.
3 In plaats van scoren achter één eindlijn mag er nu achter beide eindlijnen door wisselende spelers worden gescoord. Goed gebruik maken van de ruimte en het overzicht houden lost het probleem op.

Met de keuze van dit soort spelvormen wordt 'al spelend geleerd'. Dit is een *vuistregel* of didactisch principe. Docent én leerling kunnen deze toepassen.

LEERLIJNEN OP BASIS VAN SPELTHEMA'S

Het leren oplossen van bewegings- en zoals hier spelproblemen krijgt prioriteit. Het aanbod aan spelvormen en de volgorde van in complexiteit en moeilijkheidsgraad verschillende spelvormen beïnvloedt het leren van leerlingen. Het is altijd weer afwachten of dat ook werkelijk gaat gebeuren. 'Beleven' ze een spel dan is dat een gunstige voorwaarde voor verder 'leren'. Beleven ontstaat het meest bij het spelen van een eindspelvorm (twee tegen twee, vier tegen vier of zeven tegen zeven voetballen). Dat komt dus in de tijd gezien het eerst en ook het meest aan bod. Het spelen van een eindspel maakt ook duidelijk wat nog een spelprobleem is. Aanwijzingen geven en het eindspel spelen vervolgen of een basisspel kiezen waren de mogelijkheden om het spelen te ontwikkelen. Naast eindspelvormen kennen we probleemgebiedgebonden basisspelvormen die we per probleemgebied of thema in volgorde van moeilijkheid of complexiteit kunnen plaatsen. Er ontstaan

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 41

dus twee leerlijnen. De eindspelleerlijn als steeds terugkerende rode draad en de basisspelleerlijn die afhankelijk is van de spelproblemen die de spelers hebben. We ordenen dit geheel bij elk spel naar vijf spelthema's. 'Spelthema 5' bevat alleen eindspelvormen en vormt één leerlijn. 'Spelthema 1 tot en met 4' bevat basisspelvormen en vormt binnen elk thema de tweede leerlijn (zie figuur 1). Het vetgedrukte komt in dit artikel aan de orde.

In een spelthema als 'samenspelend (passeren en) scoren' kunnen meerdere spelproblemen voorkomen. Bijvoorbeeld: 'met een tegenstander voor je de bal niet naar beide zijden kunnen afspelen c.q. geen aanbiedende medespeler', 'niet kunnen afspelen in de diepte' of 'niet aansluitende medespelers'. Het belangrijkste voor spelers is dat ze spelinzicht krijgen en dus beschikken over tactische en technische principes naast spelvaardigheden als passen, dribbelen, schieten en dergelijke.

Het gaat in aansluiting op het voorgaande dus om tactische principes als: 'ik moet de bal altijd naar twee zijden en/of in de diepte kunnen afspelen' of 'om als partij zeker te kunnen scoren, moeten altijd meerdere spelers, met de balbezitter meegaan'. Principes geven de kern of meest dominante acties van een activiteit (een spelvaardigheid of spelvorm) aan. Omdat het leren in spelvormen veel voordelen kent, ligt de nadruk op het leren van tactische principes. De technische principes spelen alleen een rol als (ontbreken van) individuele acties een probleem blijkt.

Leren van principes/vuistregels, werkpatronen en vuistregels komen in bewegingsthema's maar ook in ensceneringsthema's aan bod. Het gaat hier om het door leerlingen leren organiseren, kiezen en ontwerpen van bewegingssituaties en –activiteiten.

LEERLIJNEN OP BASIS VAN ENSCENERINGSTHEMA'S

Ze omvatten vooral sociale en (meta-)cognitieve leeractiviteiten die in een volgorde van eenvoudig naar moeilijk kunnen worden geplaatst. In navolging van wat daarover in de 2e fase van het VO bekend is, onderscheiden we in alle leerjaren drie themagebieden met bijbehorende leerlijnen: spelend oefenen, veilig en gezond spelen en sportief spelen. Een themagebied bestaat uit thema's. Om ze in praktijk te brengen voeren leerlingen de rol van regelaar (scheidsrechter/organisator) of coach (helper/coach) uit.

Zo kunnen bij het themagebied (A) 'spelend oefenen' de volgende thema's aan bod komen (zie figuur 2). Het vetgedrukte geeft aan wat in het begin van dit artikel ter sprake is gekomen. De thema's zijn niet gebonden aan een bepaald bewegingsgebied. Per thema zijn vaak wel leermiddelen nodig die door leerlingen in de rol van scheidsrechter of coach worden gebruikt [2].

Figuur 2 Een stukje van een ensceneringsthemaleerlijn.

A. Spelend oefenen
Kijken-Doen
A2. Acties van een scheidsrechter
A3. Samenstellen van een team
A5. Tactische principes
Regelen
A6. Spelanalyse van een team
A7. Aanwijzingen geven
A9. Spelproblemen oplossen
Kiezen-Ontwikkelen
A10. Kiezen van spelvormen
A12. Spelvormen makkelijker of moeilijker maken
Ontwerpen
A17. Trainingsplan maken ter voorbereiding op een spel-toernooi

BELEVEN-LEREN-LEREN LEREN

Het is een beslist nodige volgorde om een leerling uiteindelijk tot een meer en verantwoord zelfstandig en zelfgestuurd leren te brengen. De basis blijft een voor de leerling uitdagende of interessante bewegingsactiviteit die hem/haar motiveert. Die motivatie leidt tot leren en leren leren. Daarvoor is het nodig dat de didactiek van de docent voor de leerling begrijpelijk en duidelijk is én waarmee hij de gelegenheid krijgt te experimenteren.

Met zo'n aanpak worden linken gelegd tussen 'leuker leren' en 'het steeds meer zelf kunnen regelen'[3]. Dat is leuk hoor!

NOTEN

1 Het eindrapport van het EVALO-project, een product van het Kenniscentrum van het Instituut voor Sportstudies van de Hanzehogeschool Groningen is onderdeel van het Kwaliteitszorgonderzoek van het Mulier Instituut te Den Bosch. Het is vanaf eind oktober 2006 ad €15,- (inclusief verzendkosten) bij ons Sportservicecentrum te koop. Adres: Hanzehogeschool, Instituut voor Sportstudies, t.a.v. Sportservicecentrum, van Swietenlaan 1, 9728 NX te Groningen. Tel. 050 5953702 of mail naar his.fg@org.hanze.nl onder vermelding van: 'EVALO-projectonderzoek 2006'

2 Veel in dit artikel verwijst naar een aanpak die kan worden getypeerd als 'actief leren onderwijzen'. In 2005 is het als boek verschenen bij uitgeverij De Vrieseborch, thans Tirion te Baarn. ISBN 90 6076 529. Het is geschreven door dertien opleiders van de ALO-Groningen. Eindredactie: Edwin Timmers.

3 Dit artikel is een product van een inhoudelijke ontwikkelgroep bestaande uit: Wim van de Mark, Mark Jan Mulder, Dinant Roode en Edwin Timmers allen verbonden aan het Instituut voor Sportstudies van de Hanzehogeschool te Groningen.

Correspondentie: e.i.timmers@pl.hanze.nl

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 42

E

Nascholing

STUDIEDAG BEWEGEN, SPORT EN MAATSCHAPPIJ IN HAVO EN VWO

KVLO en SLO organiseren op donderdag 26 april 2007 voor de zevende keer de landelijke studiedag BSM (de nieuwe naam van LO2). Ook deze keer is de dag gericht op het uitwisselen van ervaringen door en met alle belangstellenden voor BSM in havo en vwo. De studiedag wordt dit jaar gehouden op het Oosterlichtcollege in Nieuwegein. Het doet ons een groot genoegen u een programma te presenteren met een hoog gehalte aan praktijkworkshops. ***Door: Guus Klein Lankhorst***

Programma

Net als andere jaren is het vooral een dag voor en door collega's. Er is in het programma ruim de gelegenheid om allerlei collega's te spreken, ervaringen met toetsen, PTA's en andere ideeën uit te wisselen. Voor zowel oriënterende, beginnende als ervaren docenten LO/ BSM is er genoeg te zien, te ervaren en uit te wisselen.

Programma:

Vanaf 09.30 uur	Ontvangst
10.00 - 10.30 uur	Inleiding
10.45 - 12.00 uur	Workshopronde 1
12.00 - 12.45 uur	Lunch
12.45 - 14.00 uur	Workshopronde 2
14.15 - 15.30 uur	Workshopronde 3
15.30 - 15.45 uur	Theepauze
15.45 - 16.00 uur	Afsluiting, gelegenheid voor vragen
16.00 - 16.30 uur	Napraten bij een drankje

Inleiding
Kwaliteit van de lessen BSM
Hilde Bax (KVLO)

De workshops

1 **Bewegen en regelen in de praktijk**
Regelende rollen ervaren aan de hand van de expertwerkvorm
Koen Anthoni (Teylercollege, Haarlem) en Jolijt Stol (Schoter SG, Haarlem)
Praktijk

2 **Praktijkvoorbeeld softbal** (verdieping)
Verschil tussen de praktische invulling van LO en BSM zoals beschreven in het artikel Softballen in LO2 (*Lichamelijke Opvoeding* 11 blz. 24, 2006)
Luuk de Vries (OSG Sevenwolden, Heerenveen) en Eric Swinkels (SLO)
Praktijk

3 **BSM; hoe ver kun je gaan?**
Grensverleggend onderwijs - onderwijs over de grenzen? Praktijkinformatie (veel videomateriaal van tweejarig programma, uitwisseling en eindopdracht) van twee jaar LO2-onderwijs (4-5 havo) o.a. met een sportgetinte uitwisseling met Italianen en een eindopdracht waar hard (60 uur) aan gewerkt is!
Tom de Groen
(SG Tabor - Oscar Romero, Hoorn)
Theorie

4 **Praktijkvoorbeeld volleybal**
Verschil tussen LO en BSM
Erwin Elfrink (Sg St.Canisius, Almelo)
Praktijk

5 **Beoordelen B&M en acrogym in de praktijk**
Samen criteria ontwerpen en vervolgens aan de hand van videobeelden dit beoordelen
Els Schrik (Gertrudis College, Roosendaal) en Dennis Witsiers (Beatrixcollege, Tilburg)
Praktijk

6 **EHBSO met leerlingen**
Voor docenten die willen leren om zelf het domein B&G in

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 43

te vullen: Medical First Aid. Stuk theorie over het waarom van deze didactische werkvorm en de opzet.
Praktijk waarin de werkvorm wordt gedemonstreerd en ervaren.
Johan Walraven (LCL, Eindhoven; EME)
Praktijk

7 **ICT in het gymlokaal**
'Dartfish' videoanalyse-software waarmee je leerlingen direct bewegingsfeedback kunt geven tijdens de les. In de workshop zal tevens worden behandeld hoe je de opnames kunt gebruiken voor voorbeeldmateriaal, coaching en toetsing.
Michael Bots
Praktijk

8 **Betekenisvolle theorie gekoppeld aan praktijk**
Voorbeeld van een organisatieopdracht.
Gerie ten Brinke (Calo, Hogeschool Windesheim, Zwolle)
Theorie

9 **Reflectie op Bewegen & Regelen**
Hoe je een praktijkles zo kunt organiseren dat leerlingen niet alleen het spel leren analyseren om tot coaching te komen, maar dat ze door het analyseren van spelniveaus ook tot beoordeling van bewegen kunnen komen. (N.B. zelfde workshop als vorig jaar)
Wessel van de Kamp
(SG Guido de Brès, Amersfoort)
Praktijk

Inschrijfformulier Landelijke studiedag BSM 2007

Datum: donderdag 26 april Oosterlichtcollege in Nieuwegein.

Naam: _____ Adres: _____
Postcode: _____ Woonplaats: _____
Telefoon: _____ E-mail: _____
Bank/girorek.: _____ t.n.v. _____

O Leraar LO
O Anders, nl: _____

Lid KVLO: ja / nee kandidaat lid KVLO: ja / nee
Lidmaatschapsnummer: _____ (zie adressticker vakblad)
(zonder lidmaatschapsnummer brengen wij het hoogste bedrag in rekening)
NB: betaalt per eenmalige incasso en gaat hiermee akkoord door ondertekening. Deze incasso is onherroepelijk.
Het inschrijfgeld bedraagt € 85,- (lunch inbegrepen) voor KVLO-leden (studentlid € 35,-) en € 110,- voor niet leden (student € 75,-).

Handtekening voor akkoord:

Ik heb belangstelling voor de volgende workshops:

Nr. workshop	Titel van de workshop	Tweede keus
1.		1.
2.		2.
3.		3.

Dit formulier volledig ingevuld in een envelop (zonder postzegel) opsturen naar:
Bureau KVLO
Antwoordnummer 6030 3700 VB Zeist
Uiterste inschrijfdatum: 26 maart 2007
Medio april ontvangt u een inschrijvingsbewijs met programma en routebeschrijving.
Informatie over de inschrijving is bij Astrid van der Linden (VAS) te verkrijgen (030 693 7677).
Na de sluitingsdatum gaan KVLO-leden voor op niet-leden.

Voor meer informatie kunt u terecht bij Eric Swinkels (074 243 2507, *swinkels.e@home.nl*) of Guus Klein Lankhorst van de KVLO (050 526 1123, *g.w.klein.lankhorst@maartens.nl*).

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:07 Pagina 44

BEWEGINGSARMOEDE

In deze rubriek krijgt u de gelegenheid om uw mening te geven over zaken die volgens u belangrijk zijn. De redactie plaatst deze onder verantwoordelijkheid van de schrijver en hoeft het er niet mee eens te zijn.

Na de verintellectualisering en verschoolsing van de kleuterschool en de inlijving bij het onderwijs is nu de peuterspeelzaal aan de beurt. Zo was te lezen in een stuk 'Peutertaaltoets als politieke stunt' van R. Huysing (Trouw, 24 oktober 2006). Een coördinator van een 'voorschool' zegt: 'Ik observeer hoe het kind met de moeder communiceert en of het al kalm op zijn stoeltje blijft zitten'. Dit is dan een belangrijk gegeven. En wij ons maar afvragen hoe het komt dat kinderen steeds maar dikker worden. De tv doet daar geen goed aan maar er is meer. Er is te veel onderdrukking van kinderlijke bewegingsdrang in plaats van in goede banen leiden, vooral bij vier- en vijfjarigen. En als we niet uitkijken straks ook bij peuters.
Tegen mijn studenten mocht ik graag zeggen: 'Een kleuterschool is geen school, kleuteronderwijs is geen onderwijs, een kleuteronderwijzeres is geen onderwijzeres en een activiteit is geen lesje. Als kleuters geluisterd hebben naar voorlezen of een vertelling, of hebben gezongen, 20 á 30 minuten, dan moeten ze nodig in de benen'. Dit onderscheid is vervaagd, zo niet verdwenen. Dit heeft een oorzaak, mijns inziens een grondfout in het educatieve denken zoals ik hier nu verder probeer aan te geven.
Vóór in de jaren tachtig bij de integratievoorbereidende bijscholing stelde een hooggeleerde onderwijskundige, dat het ontwikkelingsproces zich leende voor een wetenschappelijke systeembenadering. Hij kwam met de volgende indeling:
a cognitieve ontwikkeling
b affectieve ontwikkeling
c psychomotorische ontwikkeling.

Ik wil spelen

FOTO: ANITA RIEMERSMA

VOLGORDEPROBLEEM

Toen viel me direct iets op, waarvan ik pas veel later de draagwijdte besefte. Sindsdien heb ik vaak aan groepen de vraag voorgelegd wat ze vonden van deze volgorde. Het werd meestal als gewoon, onbelangrijk of willekeurig ervaren. Als ik dan opmerkte dat de ontwikkeling van een kind precies andersom verloopt, ook nog. Soms wierp men tegen: 'In alle pedaboeken staat het zó.' Maar menigeen liet zich overtuigen. Bij een indeling als intellectuele, sociaal-emotionele en (senso-)motorische ontwikkeling of vorming was het meer in de gaten gelopen. Het zal even wennen zijn: niet met hoofd, hart en hand, maar met hand, hart en hoofd. Een andere indeling is: Kennis, vaardigheden en attitude, niet precies hetzelfde, maar toch komt kennis als eerste punt.
In de Wet op het basisonderwijs 1985 staan vormingsgebieden opgesomd zonder daarmee systeem, belangrijkheid of volgorde aan te geven. Maar hier kwam 'lichamelijke en zintuiglijke ontwikkeling' als eerste punt. Welk schoolwerkplan begint hier ook echt mee? Een leerplan, opgepimpt met wat didactische werkvormen, een slotparagraaf over sociaal-emotionele vorming en een naschrift over bewegingsonderwijs is niet direct een schoolwerkplan. De vorming in het SWP moet de natuurlijke ontwikkeling van het kind volgen en niet alleen de gewenste eindpunten aangeven.
Denkers als Piaget en Steiner dachten in ontwikkelingsperioden van zeven jaar, waarin resp. de motorische en de affectieve ontwikkeling het accent hebben, niet te scheiden maar te onderscheiden. Het jonge kind is tot plm. het zevende jaar primair een bewegend, een vrij spelend kind. Vanuit deze fase moeten we de vorming denken, dus - als het een beetje speels mag - grijpen, aangrijpen en begrijpen. Zo horen we ook wel eens:

- van doen naar denken
- van bewegen naar overwegen
- van motie naar emotie
- van vatten naar bevatten
- van voelen naar aanvoelen
- van spel naar samenspel
- van werken naar verwerken
- van horen naar verstaan
- van spelen naar spellen.

Gunstig is in deze zin de ontwikkeling in het beleid ten aanzien van de Pabo. Na twintig jaar van gelijkschakeling wil de minister weer een specialisatie voor het jongere en het oudere kind, zoals de Innovatiecommissie al in de jaren tachtig van de vorige eeuw voorstelde. Vreemd dat dit toen van tafel is geveegd, maar des te beter dat het ministerie van OCW hierop terugkomt. Zo krijgen het bewegingsonderwijs en de kunstzinnige vakken weer meer kans.

De auteur was verbonden aan de opleiding voor kleuterleidsters in Utrecht van 1967 tot 1986.

Correspondentie: kapteyn.caron@wanadoo.nl

R TER DISCUSSIE

centrum voor
NASCHOLING
AMSTERDAM

VEELZIJDIG IN
ONDERWIJSVERBETERING

Professionele begeleiders in de school

Opleidingen 2007-2008

Coach in het Onderwijs

Eénjarige Post-HBO registeropleiding

Supervisor in het Onderwijs

Tweejarige Post-HBO registeropleiding (LVSB erkend)

Interne personeelsbegeleiding faciliteert en stimuleert professionalisering in het kader van de wet BIO, individueel en in teams. De door ons opgeleide begeleiders leveren een bijdrage aan het vormgeven van integraal personeelsbeleid, het werken aan onderwijsvernieuwing en de ontwikkeling tot opleidingsschool.

Coaching vindt primair plaats binnen de context van de schooldoelen. **Supervisie** richt zich op meer persoonlijke leertrajecten van de medewerker als professional.

De opleidingen richten zich op docentbegeleiders, opleiders en middenmanagers die taken op het gebied van begeleiding van personeel (gaan) vervullen, nascholers en adviseurs. Zij rusten toe voor een (bovenschoolse) begeleidingsfunctie in de organisatie.
In maart t/m mei organiseren wij op diverse locaties voorlichtingsbijeenkomsten.

Informatiebijeenkomsten 2007

Coach: 24/4, 23/5, 31/5 • **Supervisor**: 19/3, 28/3

Meer info: ***www.centrumvoornascholing.nl*** *of* ***E*** *ibakker@cna.uva.nl*

CSL0017

UvA HvA

TRENOMAT SCHEIDINGSWANDEN

De nieuwste generatie zaalscheidingen

Trenomat Acoustic ®

- Geluidsreductie **en** geluidsabsorptie in **alle** zaal delen door **nieuw** akoestisch wandmateriaal!
- Ook voor renovatie en verbeteren van de akoestiek in bestaande accommodaties!

TRENOMAT
DE GRAAF EN VAN STIJN BV

De Graaf en van Stijn B.V.
Postbus 32
2420 AA Nieuwkoop
Tel: (0172) 57 97 20
Fax: (0172) 57 26 70
www.trenomat.nl
info@trenomat.nl

Brezo Kampen

levert / bedrukt / borduurt

sportkleding
sweaters / t-shirts

met uw schoollogo

Haatlanderdijk 22, 8263 AR Kampen
Tel. 038 - 333 15 35 / Fax 038 - 333 10 91
E-mail: brezo@hetnet.nl / Website: www.brezo.nl

www.entre-prises.nl

Grootste leverancier van klimwanden en klimgrepen wereldwijd

***

Speciaal assortiment voor scholen

ENTRE PRISES
Climbing Walls

Zwerfsport:
De specialist in actieve werkweken!

Kijk nu op onze vernieuwde website voor:
* Schoolskireizen in Oostenrijk en Frankrijk
* Zeilkampen in Nederland en actieve werkweken in Nederland of België
* Actieve werkweken elders in Europa

Watersport:

Zeilen, golfsurfen, raften
Vanaf: € 39,00

Outdoor:

Diverse landen in Europa
Vanaf: € 89,00

Wintersport:

Oostenrijk en Frankrijk
Vanaf: € 239,00

Voor meer informatie:

www.zwerfsport.nl

of neem contact met ons op voor een vrijblijvende offerte:

Tel: +31 (0) 23- 56 28 370
Fax: +31 (0) 23-56 52 986
E-mail: info@zwerfsport.nl

ZWERFSPORT OUTDOOR

Zwerfsport Outdoor hecht waarde aan programma's met intensieve en betrokken begeleiding.

TÜV SERVICE CHECK

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:08 Pagina 46

LAATSTE PAGINA
DOOR BAUKJE ZANDSTRA

SPORTEN IS GOED VOOR JE HERSENEN

Gebruik je hersenen en word wie je bent. Dat is de boodschap van een in november 2006 verschenen en zeer lezenswaardig boekje: *Het maakbare brein* van Margriet Sitskoorn, onderzoekster en directeur van het NeuroCognitief Centrum Nederland, tevens lid van de Gezondheidsraad. Zij doet ook een aantal interessante uitspraken over het effect van bewegen en sporten op de hersenen. Er zijn aanwijzingen dat sporten het verval van de hersenen (ook bij ouderen) tegengaat, het leren bevordert en een positief effect op de stemming heeft. Vooral programma's waarbij sprake is van een combinatie van krachttraining en cardiovasculaire training, die tenminste 30 minuten per sessie en langer dan zes maanden duren hebben effect op de cognitie. Ook zijn er leergevoelige perioden voor de motoriek. Complexe motorische vaardigheden (zoals bij turnen) kunnen het beste vroeg in de jeugd worden aangeleerd omdat de motorische hersengebieden dan nog zeer plastisch zijn. Iets wat elke gymnastiekdocent proefondervindelijk al wist maar nu ook wetenschappelijk bewezen is. Door deze informatie wordt het belang van vakkundig en intensief bewegingsonderwijs en sport op school van 4 tot 20 jaar onderbouwd want via het onderwijs wordt de hele jeugd bereikt.

METHODIEK ALSS

De ALO Groningen en Amsterdam zijn bezig een bijscholing Actieve Leefstijl School en Sport (ALSS) te ontwikkelen voor ALO afgestudeerden. Het is een project in het kader van de Alliantie School & Sport. Het betreft een integrale aanpak om jongeren weer in beweging te krijgen. Het sluit aan op het beroepscompetentieprofiel van de KVLO en zal meetellen voor de registratie. De bijscholing richt zich op competenties als monitoren, signaleren, het bevorderen van interventies, onderhandelen en netwerken, het aansturen van beweegteams. Het gaat om zeven bijeenkomsten, gespreid over een half jaar. De bijscholing wordt vanaf september op alle ALO's aangeboden. Voor inschrijving en meer informatie zie: *www.krijgzeweerinbeweging.nl*

CAMPAGNE 30 MINUTEN BEWEGEN

Het NISB is op 30 januari in opdracht van VWS, samen met vele partners waaronder de KVLO, een nieuwe nationale beweegcampagne gestart. Met deze leefstijlcampagne wordt elke Nederlander de komende jaren aangemoedigd 30 minuten per dag in beweging te komen met als doel een gezonder en actiever bestaan op te bouwen. Voor de jeugd geldt 60 minuten bewegen per dag. De campagne, waar gemeenten een belangrijke rol in zullen vervullen, richt zich ook op de jeugd. In het onderwijs krijgt het vmbo speciale aandacht. Over de deelcampagne vmbo vindt overleg plaats met de KVLO. Er is een website ontwikkeld met veel informatie: *www.30minutenbewegen.nl*

OORZAKEN OBESITAS

Naast te weinig beweging en inname van te veel energierijk voedsel en frisdrank zijn er nog veel meer factoren die in een rol spelen bij de wereldwijde obesitasepidemie. Professor Jaap Seidell noemt in het Voedingsmagazine 1/2007 o.a. slaapgebrek (veroorzaakt hongergevoel), de constante omgevingstemperatuur (minder energieverbruik). Ook het stoppen met roken, de toename van bepaald medicijngebruik en het krijgen van kinderen op oudere leeftijd speelt een rol. Overgewicht is voor 20 tot 40% erfelijk bepaald, de rest komt door gedrag en/of omgeving. Vooral de toename van overgewicht bij kinderen is dramatisch. Seidell spreekt van een chronische ziekte die een integrale aanpak en veel meer onderzoek vereist.

SCHOKKENDE CIJFERS SPECIAAL ONDERWIJS

Nieuwe cijfers laten zien dat er in het speciaal onderwijs sinds 2000 sprake is van een explosieve instroom van kinderen met gedragsproblemen. In het speciaal basisonderwijs zien we een toename van 30%, in het voortgezet onderwijs van 45%. De lengte van de wachtlijst voor het speciaal onderwijs is in drie jaar verviervoudigd. De zogenaamde 'rugzak'-leerlingen (zorgleerlingen) in het gewone onderwijs krijgen op veel plaatsen niet de hulp die ze nodig hebben, omdat er onvoldoende begeleiders zijn.

CLÉMENCE ROSS NIEUWE DIRECTEUR NISB

Op 8 maart zal André van Schaveren afscheid nemen als directeur van het NISB omdat hij met de VUT gaat. Sinds 1999 heeft hij het NISB uitgebouwd tot een organisatie die een steeds belangrijker rol is gaan vervullen als kennis- en innovatie-instituut op het gebied van sport en bewegingsstimulering. De voormalige staatssecretaris van VWS, Clémence Ross gaat hem per 1 april opvolgen. Een opvolgster met veel passie, kennis en een groot netwerk op het gebied van sport. Ze wil kennis effectiever gaan inzetten, met minder versnippering en een professioneel aanbod .

FEESTDAG 145 JAAR KVLO

Vanwege het 145-jarige bestaan organiseert de KVLO op zaterdag 15 september een feestelijke dag voor bestuur, kader, staf, medewerkers en genodigden. Ook de partners zijn van harte welkom. Noteert u dit vast in uw agenda?

REDEN 251

JE CARRIÈRE HEEFT OOK BEWEGING NODIG.

VERKORTE OPLEIDING FYSIOTHERAPIE

Heb je al een basis in het vakgebied van de bewegende mens? Bij Hogeschool Utrecht heb je de mogelijkheid om de opleiding Fysiotherapie in verkorte vorm te volgen. Een groot deel van het compacte studieprogramma wordt gegeven in de middag- en avonduren, dus je kunt de opleiding combineren met een (beperkte) werkkring.

Kom naar de informatie-avond op:
maandag 16 april 2007, aanvang 19.30 uur.
Locatie: Bolognalaan 101, 3584 CJ Utrecht.

Bel voor meer informatie en de specifieke toelatingseisen (030) 236 80 40 of kijk op **www.hu.nl**

REDEN GENOEG

HU HOGESCHOOL UTRECHT

Edwin Timmers en Mark Jan Mulder
DIDACTIEK VOOR SPORT EN BEWEGEN

Hoe leer je mensen handelen in sport- en bewegingssituaties? U leest het in *Didactiek voor sport en bewegen*. Het boek integreert theorie en praktijk en biedt een schat aan didactische kapstokken, tips en aanbevelingen. Bruikbaar in de zaal en op het veld.

Prijs € 29,95

Verkrijgbaar bij boekhandel en warenhuis.

www.tirion.nl DE VRIESEBORCH

LO 3 quark 6 2007 21-02-2007 16:08 Pagina 48